

Amcoff, Jan, Möller, Peter & Erik Westholm

När lanthandeln stänger

En studie av lanthandelns betydelse för flyttning in
och ut och för människorna i byn

Jan Amcoff, Peter Möller & Erik Westholm

**När lanthandeln stänger.
En studie av lanthandelns betydelse för
flyttning in och ut och för människorna i byn**

*Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:4
Working Paper/Institute for Futures Studies; 2009:4*

Stockholm 2009

Författarna

Jan Amcoff, fil dr i Kulturgeografi, Institutet för Framtidsstudier och Uppsala universitet

Peter Möller, doktorand i Kulturgeografi, Högskolan Dalarna

Erik Westholm, Professor i Kulturgeografi, Institutet för Framtidsstudier och Högskolan Dalarna

Abstract: When the village shop closes. A study of the importance of village shops to migration patterns and to the locals

In Sweden the number of rural food shops has decreased for more than 50 years. Often the closing of a village shop is supposed to affect the migration patterns in the area it has been serving. However, according to this study, neither in- nor out-migration in the area affected by the closing is affected. The deficits of migration usual in those areas are established at least 10-12 years before the closing year. Thus, the typical closing takes place subsequent to a long term population decline. On the other hand, localities hosting a shop that survived during the study period 1990-2004 have a bigger total population and show tendencies towards decreasing deficit of migration at any potential closing year. These statistical results are supported by interviews carried out in three villages where the last shop has closed. They indicate that the shop has already lost its importance as supplier when it closes. By then the village shop is primarily used as complement to nearby towns or shopping centres. Each of the two studies accounted for here point at a relative un-importance of the village shop as a service point at the closing time. However, as it often offer the last public space in the village the village shop serves a key function as a meeting point for some households. When the shop has closed, the village holds private homes only. That is a situation increasing loneliness to some inhabitants.

Sammanfattning: När lanthandeln stänger. En studie av lanthandelns betydelse för flyttning in och ut och för människorna i byn

I mer än 50 års tid har "butiksdöden" härjat på svensk landsbygd. Ofta antas att när lanthandeln stänger så påverkar det bygdens livskraft. Denna studie visar att varken in- eller utflyttningen påverkas av en butiksstängning. Trenden att fler och fler flyttar ut medan inflyttningen minskar har pågått åtminstone 10-12 år när butiken upphör. Resultatet står sig också om man undantar barnfamiljer och tätortspendlare som har störst benägenhet att handla på stormarknader i tätorterna. Inte ens i butikens direkta närområde tycks en nedläggning påverka in- och utflyttning. Resultatet antyder att befolkningsutvecklingen orsakar butiksnedläggningen, snarare än tvärtom. De kompletterande intervjuerna visar att landsbygdsborna själva uppfattar nedläggningen som en naturlig följd av att inköpen minskar. När butiken stänger har de flesta redan ordnat sin försörjning av dagligvaror på annat sätt. De som flyttar till landsbygden är på förhand införstådda med att servicen är mycket begränsad. Flera andra studier har visat att landsbygdsbutikerna är viktiga på andra sätt och har alltifrån folkhälsorelaterad till social och symbolisk betydelse. Också våra intervjuer pekar på butikens viktiga funktion som mötesplats. I genomsnitt har de butiker som får behålla sin butik ett avsevärt större befolkningsunderlag än de som lägger ner.

Innehåll

Erik Westholm: Förord	4
Jan Amcoff: Hur påverkas bygdens flyttutbyte av en butiksnedläggelse?	6
Peter Möller: Livet på landet – utan butik	27
Erik Westholm: Slutsatser om lanthandelns betydelse ...	56

Förord

Institutet för framtidsstudier har i samarbete med Glesbygdsverket och Länsstyrelsen Dalarna studerat effekterna för befolkningsutvecklingen i byar som mister sin sista butik. Ända sedan 1973 har det funnits ekonomiskt stöd att söka för landsbygdsbutiker. I samband med ansökningar om butiksstöd är det närmast regel att situationen beskrivs som att utan butiken så kommer bygden att dö ut. Det är emellertid ett antagande som är bristfälligt undersökt. Flera studier har berört människors attityder till och villighet att stödja landsbygdsbutiker. Men med modern statistik har det blivit möjligt att följa den faktiska befolkningsutvecklingen på ett mycket detaljerat sätt.

Den här studien består av två skilda delar. Jan Amcoff inleder med en statistisk analys av flyttrörelser mellan 1990 och 2004. Varje dagligvarubutik i landet som varit öppen minst ett år under perioden 1990-2004 har försetts med marknadsområden, dels ett område som ligger inom promenadavstånd från butiken och dels ett område inom vilket butiken i fråga är närmaste butik. Områdena har klassificerats beroende på om butiken har stängt under den studerade perioden eller ej. Till sist har flyttrörelserna till och från dessa områden undersökts, i förekommande fall både före och efter butikens stängning.

Den andra delstudien har gjorts av Peter Möller på Högskolan Dalarna. Den bygger i huvudsak på intervjuer med invånare i tre byar i Dalarna där den sista butiken lagts ned. Syftet är att öka kunskapen om varför befolkningsutvecklingen ser ut som den gör och att identifiera vilka förhållanden utöver butiksnedläggningen som påverkar befolkningsutvecklingen. Genom intervjuerna får vi också en förståelse för butikens roll i det sociala livet i en by och vilka slags problem som butiksnedläggningen faktiskt skapar.

Tillsamman ger de två delstudierna en samstämmig bild: en butiksnedläggning är inte en enskild olycka utan ett led i en längre utveckling med en

gradvis minskning av butikens sortiment, köptrohet, antal kunder, osv. Ingen av de två delstudierna pekar på att själva nedläggningstillfället har avgörande betydelse för byns liv. Varuförsörjningen är då redan till stor del ordnad på andra sätt och kanske är det allra viktigaste att det ofta är den sista "offentliga" träffpunkten som försvinner. När butiken lagts ner återstår ofta bara enskilda hem och det gör att det sociala livet måste bygga på att människor gör något tillsammans eller bjuder in varandra. Alla är inte del av en sådan gemenskap.

Erik Westholm
Projektledare

Jan Amcoff

Hur påverkas bygdens flyttutbyte av en butiksnedläggelse?

Inledning

I takt med att serviceutbudet glesnat och koncentrerats till allt färre och större butiker har många människor fått längre till sin närmaste livsmedelsaffär. Denna "butiksdöd" som har pågått många decennier har bekymrat politiker, planerare och samhällsutvecklare. Inget lokalsamhälle – vare sig det ligger i en stad eller på landsbygden – torde välkomna en stängning av den lokala butiken, men landsbygdens glesare befolkning innebär att avstånden mellan servicepunkterna är längre redan i utgångsläget. Därför kan det också hävdas att följderna sannolikt blir svårare på landsbygden än i städerna. Om en nedläggning av kvartersbutiken i staden leder till att dess kunder får ett antal hundra meter längre till närmaste butik, innebär lanthandelns stängning måhända att kundkretsen hänvisas miltals längre bort för att handla dagligvaror. Därmed får vi också *en* rimlig förklaring till att en hotande butiksnedläggning på landsbygden ofta leder till starkare opinionsyttringar än när en livsmedelsaffär i staden slår igen.

Bakgrund och syfte

Även om det kan vara svårt att tro idag fanns också en tidsperiod när butiks nätet expanderade i Sverige, i synnerhet på landsbygden. Det var först när jordbrukssamhället övergick från att vara baserat på diversifierad självförsörjning till specialiserad produktion för en marknad som behovet av lanthandel egentligen växte fram och det var först med näringsfrihetens införande vid mitten av 1800-talet som det blev möjligt att tillfredsställa. (Dessförinnan var detaljhandel förbehållet platser med stadsrättigheter; jämför begreppet "stadsnärings" som bland annat innefattade handel. För

en detaljerad studie av den svenska lanthandelns utveckling under 1800-talets senare hälft, se t ex Sandgren, 1999). På ömse sidor om sekelskiftet 1900 ökade antalet butiker snabbt i såväl Sveriges städer som på landsbygden. Vid den företagsräkning som genomfördes år 1931 fanns närmare 21 000 dagligvarubutiker. Vid den uppföljande räkningen år 1951 hade antalet ökat till 36 000 och då framgick också att 11 000 av dessa karaktäriserades som "lanthandlare". Lanthandlarnas genomsnittliga omsättning var bara marginellt lägre än stadsbutikernas, något som möjligen skulle kunna tolkas som att de levde i samma välmåga som branschen generellt, trots att landsbygdens befolkning i början av 1950-talet redan var stadd i minskning till följd av den då pågående urbaniseringsprocessen.

Vid mitten av 1900-talet förefaller antalet dagligvarubutiker att ha varit som störst, men då inleddes också den period av rationalisering och butiksnedläggningar som ännu i början av 2000-talet fortgår. En sorts startpunkt kom med den förändrade synen på kartellbildning. Under 1900-talets första hälft hade ett system utvecklats baserat på bruttoprissystem och etableringskontroll som gav leverantörerna stort inflytande över detaljhandeledet. Efter att en statlig utredning hade kritiserat denna modell för att vara irrationell avvecklades den vid 1900-talets mitt. Förändringen resulterade istället i att den blockbildning med ICA, Konsum och Dagab som finns kvar än idag kunde växa sig riktigt stark. Därmed samlades också resurser för att centralt och på företagsekonomiskt rationella grunder se över butiksnäten, helt i utredningens (och tidens) anda. Fackbutiker inom livsmedelsbranschen slogs ut och ersattes av allt större snabbköp med bredare sortiment. Varefter bilen blev allmän innebar denna rationalisering också, större butiker och färre butiker. Den "stora butiksdöden" som drabbade Sverige under 1960-talet innebar att antalet livsmedelsbutiker halverades från 31 000 till år 1963 till 17 000 tio år senare (SCB 1967, 1974). Under 1970- och 80-talen bromsades utglesningen av butiksnäten, inte minst som en följd av att närbutiker med extra frikostiga öppettider (men mindre sortiment) växte fram, särskilt i tätorterna. Detta utvecklingsförlopp behandlas i detalj i Svensson 1998 och Kylebäck 2004. År 2006 återstod ungefär 10 000 dagligvarubutiker enligt SCB (2008). Utvecklingen av antalet dagligvarubutiker kring sekelskiftet 2000 kan följas i detalj i Glesbygdsvverkets årsböcker som i detta avseende baseras på den sk "Servicedatabasen". Det kan då konstateras att antalet tätortsbutiker minskade med 13 procent mellan åren 1996 och 2007, medan motsvarande siffra utanför tätorterna var 30 procent (Glesbygdsvverket 2007).

Så har vi tecknat en översiktlig bild av utvecklingen av dagligvaruhandeln på landsbygden i Sverige. Utvecklingen i riktning mot kedjebild-

ning och butiker som blir färre men större är inte något unikt svenskt drag, utan det återfinns i många länder. Visserligen finns en och annan studie som ifrågasätter den gängse problembilden av glesnande serviceutbud. Paddison & Calderwood (2007) menar t ex att landsbygdens handel delvis tar sig nya vägar i form av t ex direktförsäljning eller gårdsbutiker och därmed ofta osynliggörs i konventionella sammanställningar. Sammantagna vittnar dock flertalet studier av handel i glesbefolkade områden i både våra nordiska grannländer (t ex Lavik 2001 om Norge eller Home 2002 om Finland) och andra sk avancerade ekonomier (t ex Smith & Sparks 2000 om Skottland eller Vias 2004 om U.S.A.) om en likartad butiksdöd.

Likheten till trots spelar förstås också de nationella och lokala kontexter som ramar in utvecklingen en roll. Woods (2005) illustrerar detta förhållande genom att jämföra hur landsbygdsservicens tillbakagång i Frankrike skiljer sig från motsvarande förlopp i Storbritannien. Han menar att både mentala och administrativa faktorer bidrar till att förklara varför fler små butiker finns kvar i Frankrike än i Storbritannien. Konkret innebär det att Woods pekar på fransmännens större intresse för – färsk och lokalproducerade – livsmedel och det faktum att Frankrike inte genomfört någon genomgripande reform av sin kommunindelning. Än idag finns 37 000 kommuner, många mycket små. Som en följd är den politiska makten ytterst ännu är lokal, även om småkommunerna samarbetar i "cantoner" för att fullgöra mer resurskrävande uppgifter.

Åtgärder mot butiksdöden

Med likartade problem i många länder finns också en likartad oro inför framtiden, och i såväl Sverige som andra länder görs ansträngningar för att motverka butiksdöden eller för att mildra dess menliga effekter. I litteraturen finns exempel på såväl förslag till, som studier av befintliga, ansträngningar. De omfattar såväl direkta (t ex investeringsstöd) och indirekta (t ex i form av planering) stödinsatser som kunskapsförmedling till handlarna (Mosely m fl 2004; Byrom m fl 2003; Jussila m fl 1992).

I Sverige har lanthandeln kunnat få olika former av stöd alltsedan år 1973 (Wiberg 1983). En stor lägesbeskrivning genomfördes av Glesbygdverket och Konsumentverket 1997. Ett av de övergripande syftena med den "regionala utvecklingspolitiken" är att nå "en god servicenivå i alla delar av landet" (Prop 2001/02:4). Några av politikens åtgärder riktar sig till statliga myndigheter, men när det väl kommer till konkreta åtgärder är det ytterst kommunerna som har nyckelrollen. På kommunerna finns lokalkännedom och de har i den egenskapen haft viktiga roller att spela i framtagandet av de kommersiella utvecklingsprogram som tagits fram länsvis (finns att

ladda ned från Konsumentverkets hemsida) och det statliga stödet till kommersiell service (i glesbygd) förutsätter att det finns kommunala varuförsörjningsplaner eller liknande (Konsumentverket 2008).

Kommunerna har också styrningsmöjligheter inom ramen för Plan- och bygglagen (PBL). I en snävare bemärkelse har det tidigare påtalats att lagen strängt taget inte möjliggör för kommunerna att ta ett samlat ansvar för dagligvaruförsörjningen (Forsberg 1993, 1996). Åtgärder som motverkar att småbutiker dräneras på kunder ligger dock definitivt inom möjligheternas gräns. De många externa köpcentrum som etablerats i städernas utkanter under slutet av 1900- och början av 2000-talet befaras ibland ta död på centrumhandeln.¹ Sådana exempel finns (t ex Borlänge, se Franzén 2004), men studier visar att det snarare är småbutikerna i städernas utkanter och på landsbygden som slås ut (Bergström 1999). Genom sitt detaljplanemonopol har kommunerna sista ordet när det gäller etablering av externa köpcentra.

PBL är för närvarande under översyn, men avseende möjligheterna att planera handelns lokalisering konstaterade en statlig utredning nyligen att lagen i sig ger kommunerna goda instrument, men att tillämpningen brister (SOU 2005:77). Mindre än 30 procent av kommunerna har över huvud taget någon övergripande policy för externhandel (och dess konsekvenser för små butiker på landsbygden) att falla tillbaka på (Ljungberg m fl 2004); och finns inte någon uttalad viljeriktning hjälper inga styrmöjligheter i världen. Samarbetena kommunerna emellan brister också och kommunerna genar gärna och tycks snarast se PBL som ett hinder (SOU 2005:77, se även Bergström 1999 och Ljungberg m fl 2004 om möjligheterna att dra kunder från grannkommunerna, i synnerhet från mindre grannkommuner). Endast en minoritet av kommunerna gör effektstudier före/efter en etablering. När en fråga om eventuell etablering av externt köpcentrum prövas förefaller kommunerna i stor utsträckning vara i händerna på exploitörerna. Det är exploitörerna som tar initiativen, driver på processen och kommunerna är dessutom (och har alltså anledning att vara) oroliga för att ett nekande innebär att de förlorar handel till sina grannkommuner (Ljungberg m fl 2004).

Ett generellt drag inom de senaste decenniernas regionalpolitik har inneburit att de konkreta åtgärderna ska formuleras så nära de berörda som möjligt. Här kan man se inflytande från EUs sk subsidiaritetsprincip. Som en följd finns också projekt riktade till lanthandeln som utgår från de

---

¹ Etablerandet av externa köpcentra påverkar fler områden än följer för traktens lanthandel. En översikt av den vidare debatten finns i Kylebäck (2007).

enskilda handlarnas belägenheter (se t ex IM-gruppen 2006 eller Småkom 2005).

Lanthandelns många funktioner

Otvetydigt är det alltså så att samhället värderar lanthandeln högt. Frågan är då vilka funktioner den faktiskt fyller och i förlängningen vilka problem en butiksnedläggelse ger upphov till. Det är uppenbart att en butiksnedläggelse leder till att traktens befolkning – som förmodligen utgjorde den nedlagda butikens huvudsakliga kundunderlag – får ett längre avstånd till sin närmaste butik. Den del av befolkningen som inte är bilburen utan som har tagit sig till och från butiken till fots eller per cykel blir måhända hänvisad till en gles kollektivtrafik eller utkörningsservice för att klara sin livsmedelsförsörjning. Härvidlag kan man analytiskt skilja mellan dem som kompletteringshandlat respektive som handlade merparten av sina matvaror i den nedlagda butiken (Broadbridge & Calderwood 2002). I förlängningen innebär nedläggningen också, i synnerhet för den sistnämnda gruppen, ökade transportkostnader och därmed miljöbelastning samt ökad tidsanvändning och därmed en försämrad socioekonomisk situation (Glesbygdsverket & Konsumentverket 1997).

Av litteraturen framgår också att en butiksnedläggelse får indirekta effekter. En sådan effekt gäller lanthandelns betydelse för en levande landsbygd genom att den skapar sysselsättningstillfällen, dels i rollen som arbetsgivare och dels som affärspartner till andra företag i bygden (Vias 2004). Från hälsovetenskapligt håll finns också studier som pekar på effekter av försämrad kosthållning i områden där butiken lägger ned och ersätts av t ex en bensinmack med hyggligt stort utbud av färdigmat, chips och snask, men utan grönsaker och många andra näringsriktiga råvaror. Denna forskningsinriktning har varit särskilt stor i Storbritannien (t ex Rex & Blair 2003; se Brolinsson 2007 för en svensk studie på temat) där också många av problemen kvalar in under den generella rubriken "rural deprivation", avsedd att fånga landsbygder med stora socioekonomiska och därmed sammanhängande problem i allmänhet (Higgs and White 1997). En rad studier pekar på att butikerna ofta fungera som otvungna sociala träffpunkter dit man gör sig ett ärende för en pratstund lika mycket som för att handla (Broadbridge & Calderwood 2002; Smith & Sparks 2000; Småkom 2005; IM-Gruppen 2006, jämför också Möller i denna volym). Woods (2005) pekar på att byns affär också kan ha en symbolisk betydelse och signalerar till både lokalbefolkningen och andra människor att bygden lever.

Här står emellertid ytterligare en annan funktion som tillskrivs lanthandeln i fokus. Bygd skiljer sig från obygd genom att den bebos av människor, men en bygds befolkning är aldrig statisk. Både dess storlek och sammansättning förändras med nödvändighet över tiden allteftersom människor föds, dör och flyttar. För att förstå befolkningsutvecklingen i en by eller bygd är det viktigare att studera flyttrörelserna än de relativt små antalen födda och döda. Ofta antas butiken vara avgörande för en bygds förmåga att hålla kvar sin befolkning och attrahera nya inflyttare (t ex Glesbygdsverket 2002; Småkom 2005; Paddisson & Calderwood 2007).

Bilden är dock inte alldeles klar här. Inflyttningen till landsbygden har fått stor uppmärksamhet under de senaste decennierna i såväl Sverige som andra länder i den s k västvärlden. Nyblivna landsbygdsbor som har kommit till tals i svenska studier vittnar samstämmigt om hur de inte förväntar sig butiker och service på landsbygden (Borgegård m fl 1993; Marjanen 2000; McEachern & Warnaby 2005; Wiberg kap 3; Stenbacka 2001, Johansson och Stenbacka 2001). Det finns till och med exempel på inflyttare som säger sig ha valt denna boendemiljö just för att slippa vad de uppfattar som en påträngande service (Niedomysl m fl 2003; jämför också Möller i denna volym).

Den motstridiga bilden går igen också i studier av nyttjandet av lanthandeln som antyder ytterligare tvetydigheter. I en enkätstudie för Konsumentverkets räkning svarar 70 procent av landsbygdsborna att landsbygdshandeln är "viktig" eller "mycket viktig" för deras behov att handla dagligvaror. Samtidigt är landsbygdsbutikernas lokala marknadsandel bara 40 procent, och dessutom minskande (Konsumentverket 2006; jämför även Broadbridge & Calderwood 2002).

En möjlig förklaring ligger i att olika grupper handlar olika mycket. Exempelvis visar Konsumentverkets (2006) undersökning att landsbygdens barnfamiljer handlar mera än genomsnittligt på städernas stormarknader (jämför Home 2002 om Finland). Detsamma gäller enligt Konsumentverksstudien de landsbygdsbor som pendlar till ett arbete i någon tätort, medan däremot studier av Marjanen (2000:202) och Hagsson (2003) antyder att åtminstone stormarknadsbutikernas kunder som regel gör särskilda inköpsresor. Måhända kan landsbygdsbutikernas oproportionerligt låga marknadsandel förklaras av att de hushåll som handlar mera mat än genomsnittligt oftare väljer stormarknaden istället för lanthandeln. En annan möjlighet skulle kunna innebära att alla tillfrågade landsbygdsbor – medvetet eller omedvetet – inte är riktigt så trogna kunder i den lokala butiken som de uppger (jämför också Möller i denna volym).

Föreliggande studie syftar till att undersöka om en nedläggning eller ett nyöppnande av en butik på landsbygden har några effekter på flyttmönstren och hur de i så fall ser ut. Så vitt känt har någon sådan undersökning inte tidigare genomförts. Skälet är förmodligen att den fordrar geografiskt detaljerade data av ett slag som har varit svårtillgängliga.

Arbetets gång i korthet

För att kunna undersöka hur en butiksnedläggning på landet påverkar flyttutbytet i sin omgivande bygd måste några uppsättningar data byggas upp. Vi behöver ta reda på *var landsbygdsbutikerna är lokaliserade och identifiera de områden som de kan väntas betjäna*, för att sedan undersöka *flyttningen till och från dessa områden före respektive efter butikens stängning och jämföra med liknande områden som har butiken kvar*. Arbetets gång i detalj redovisas i appendix, men i stora drag har det gått till som följer:

I ett första steg har landsbygdsbutiker identifierats och placerats ut på en karta. Med landsbygdsbutiker avses här företag belägna utanför tätorter eller i tätorter med endast en dagligvarubutik år 2004, inom branschen "5211 Detaljhandel med brett sortiment mest livsmedel, drycker och tobak" enligt 1992 års standard för näringsgrensindelning (SNI92) och "62100 Varuhushandel" och "62210 Livsmedelsdetaljhandel" i den äldre varianten SNI69 som användes de första undersökta åren i början av 1990-talet. Innan detta har fastställts har varje tätort försetts med en buffert om 500 meter avsedd att fånga eventuella externa shoppingcentra eller stormarknader som inte sällan ligger utanför den formella tätortsgränsen.

Landsbygdsbutikerna har också försetts med varsin buffert om 500 meter. I de fall två buffertar skär varandra har de slagits samman. Skälet till detta förfarande är att butiker ibland flyttar, kanske till en ny lokal på andra sidan vägen eller bara byter ägare. Med en bokstavlig tolkning av datamaterialet skulle detta innebära att en butik stänger och en ny öppnar, en tolkning som det finns anledning att undvika här eftersom bygdens in- och utflyttare knappast uppfattar ett ägarbyte eller en flytt till nya butikslokaler så. Buffertarna har också nyttjats i sig för att undersöka flyttutbytet i de nedlagda butikernas omedelbara närhet (d v s inom promenadavstånd).

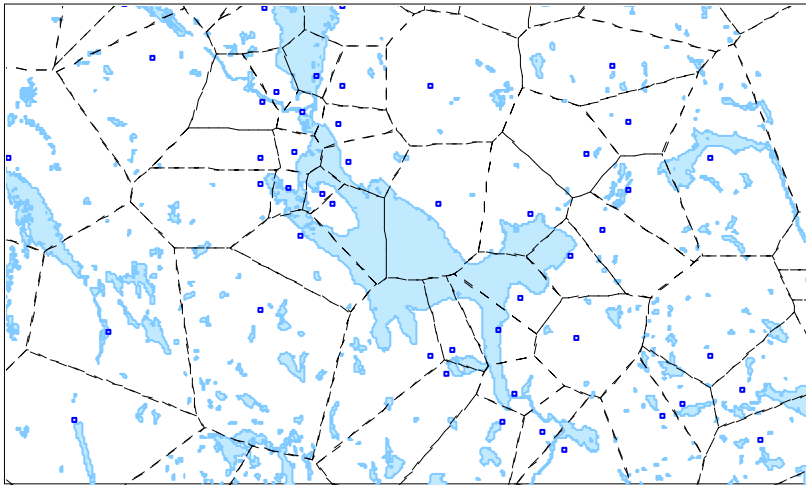
I nästa steg har mittpunkterna i ensamma eller sammanslagna buffertar, eller i tätorter med minst två butiker, använts för att bygga s k voronoier.²

---

² Begreppet "voronoier" åsyftar de polygoner som skapas när man drar gränslinjer i ett plan halvvägs mellan ett antal definierade punkter. Detta slags polygoner har fått namn efter sin upphovsman, den rysk-ukrainske matematikern Georgi Voronoi. I vissa sammanhang kallas

Det innebär att de använts som utgångspunkt för att avgränsa det område inom vilket de representerar närmaste dagligvarubutik. Avsikten är att därmed ringa in respektive butik/butikssamlings huvudsakliga marknadsområde. Figur 1 illustrerar indelningen i voronoier kring sjön Siljan i Dalarna.

Figur 1. Voronoier och butiker/butikssamlingar kring Siljan i Dalarna

Skapandet av buffertar och voronoier tar ingen hänsyn till hur de faktiska kommunikationsmöjligheterna ser ut. Som framgår av kartexemplet (Figur 1) innebär det bland annat att vissa invånare norr och väster om Siljan antas handla i butiker på sjöns östra sida. Detta är ju uppenbart orimligt, men kan påminna om att studien snarare avser att fånga stora drag i nedläggningens följder för flyttmönstren snarare än något exakt utvecklingsförlopp. Att resultaten bör tolkas approximativt understryks av en rad ytterligare material- och metodproblem. Buffertradien om 500 meter kan förstås diskuteras. I datamaterialet finns också en del orimligheter beroende på uppenbara felkodningar. De har bland annat givit upphov till problem när de olika register datamaterialet bygger på har matchats samman. Branschkoderna har hämtats från individdata vilket förutsätter att någon i personalen har sin huvudsakliga sysselsättning i en butik för att den ska identifieras. Branschklassificeringen avser dessutom ett arbetsställes huvudsakliga verksamhet. Sålunda finns det risk att bensinmackar med välsorterad livsmedelsdisk missats. Som framgått har branschklassifi-

---

de (efter andra matematiker) istället Thiessenpolygoner, Delthielpolygoner eller Dirichletmosaik.

ceringen dessutom ändrats under perioden. Dessa problem behandlas mera i detalj i appendix.

Polygonerna (buffertar och voronoier) har klassificerats i fyra typer. I förstone har polygoner som omfattar en tätort med fler än en dagligvarubutik år 2004 förts till en egen kategori (av mindre intresse här). Återstoden av polygonerna har klassificerats beroende på om dagligvaruhandeln inom deras gränser har pågått kontinuerligt under perioden 1990-2004, om den har stängt tvärt vid ett tillfälle eller om den har stängt och öppnat åter upprepade gånger.

Till sist har antalet flyttare till och från varje polygon identifierats varje år 1990-2004. Flyttare som vare sig har barn eller arbetsplats i en tätort som hade minst två dagligvarubutiker 2004 och därmed kan antas ha större beroende av den lokala butiken (jämför diskussionen i litteraturgenomgången ovan) kan brytas ut och särredovisas.

Resultat

Sammantaget skapas 4 011 voronoier och lika många buffertar, var och en centrerad kring en, eller en ansamling, dagligvarubutiker. Avsikten är alltså att varje voronoi ungefärligen ska ringa in respektive butik(er)s marknadsområde och varje buffert den del av detta område som ligger inom promenadavstånd. Efter att ha uteslutit de polygoner som omfattar tätorter med minst två dagligvarubutiker år 2004 återstår 2 887 stycken. Dessa "landsbygdspolygoner" har kategoriserats som följer:

- 838 voronoier/buffertar vars dagligvarubutik har stängt ett visst år under perioden för att inte öppna åter. Denna typ intresserar oss mest i föreliggande studie eftersom de möjliggör ett belysande av flyttrörelsen både före och efter en otvetydig stängningstidpunkt.
- 454 voronoier/buffertar som kontinuerligt har hårbärerat en dagligvarubutik under hela undersökningsperioden 1990-2004. Denna typ används som jämförelse, för att belysa hur flyttutvecklingen skiljer sig mellan de bygder som mist respektive har fått behålla, sin dagligvarubutik.
- 1 595 voronoier/buffertar som har haft dagligvarubutik under delar av undersökningsperioden 1990-2004, d v s butiker har stängts och öppnats upprepade gånger. Denna grupp kan i sin tur skiljas i två undergrupper beroende på om de har affär det sist undersökta året, 2004, eller om butikerna trots allt stängts till sist.

Sistnämnda typ av polygoner är av mindre intresse för denna studies huvudsakliga syfte eftersom deras karaktär förändras vid åtskilliga tidpunkter. Däremot kan de tjäna som en inledande påminnelse av att en butiksnedläggelse inte nödvändigtvis är definitiv. Detta framgår av tabell 1 nedan.

Tabell 1. Antal voronoier/buffertar (utanför tätorter med minst två dagligvarubutiker) vars butik stängde under 1990-talet, andel av dem som fått en butik tillbaka senare, samt andel som hade dagligvarubutik år 2004.

År	Antal stängda	Andel återöppnade någon period	Andel öppna 2004
1990-91	282	40%	11%
1991-92	206	57%	11%
1992-93	233	67%	18%
1993-94	379	62%	13%
1994-95	148	73%	22%
1995-96	151	68%	19%
1996-97	137	77%	16%
1997-98	145	81%	23%
1999-00	128	80%	22%

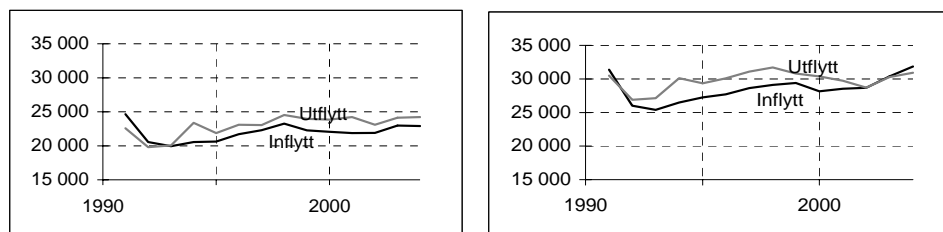
*Det extremt stora antalet butiksstängningar 1993-94 (och åren dessförinnan) är sannolikt fiktivt och förklaras av att näringsgrensindelningen SNI92 detta år ersatte den äldre motsvarigheten SNI69 i datamaterialet.

Av de polygoner som varje år på 1990-talet miste sin affär hade ändå 11-23 procent fått den tillbaka några år senare vid studieperiodens slut år 2004. Flertalet butiker har återöppnats åtminstone under en kortare period efter den första stängningen. I vissa polygoner har en butik stängts och återöppnats 3-4 gånger under perioden. En butiksnedläggning tycks alltså ofta vara en lång process av upprepade försök att driva butiken vidare snarare än en följd av en förhastad bedömning av dess framtidsutsikter. Ibland kan det vara ett lokalt kooperativ som tar över när den tidigare handlaren inte fortsätter (se SmåKom 2005 för exempel).

Det vänstra diagrammet i Figur 2 illustrerar in- och utflyttningen i de 838 voronoier vars dagligvarubutik har slagit igen ett visst år under perioden 1990-2004 för att aldrig mera öppna. Det högra diagrammet visar som jämförelse utvecklingen i de 454 voronoier som har hållit kvar en dagligvarubutik kontinuerligt under perioden.

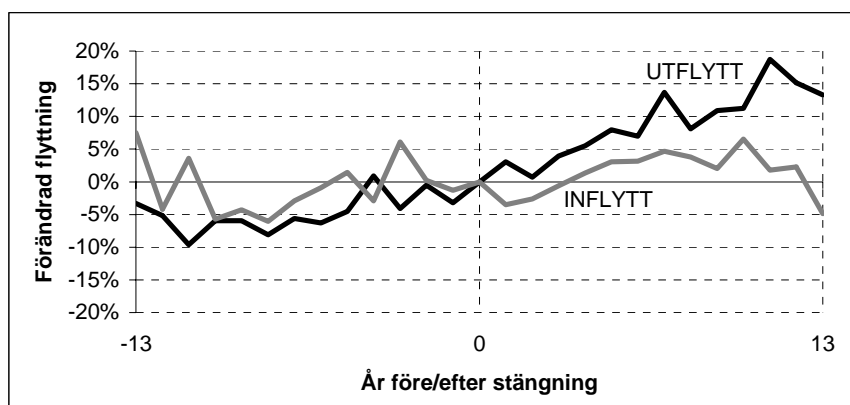
Figur 2. In- och utflyttning 1990-2004 i voronoier vars butik definitivt läggs ned vid en viss tidpunkt, respektive är kontinuerligt öppen

I bägge fallen präglas flyttutbytet kring år 2000 av nettoutflyttning, även om läget förändras några år in på 2000-talet i de voronoier som har sin butik kvar. Kärnfrågan i denna studie är emellertid om och hur befolkningens flyttrörelser påverkas av en butiksnedläggning. Åren för nedläggning varierar förstas mellan de 838 fallen. Med avsikt att utnyttja materialet maximalt har data för olika år summerats. Detta innebär att materialet är tunnare ju längre från år 0 som uppmärksamheten riktas. Samtliga undersökta år kan läggas till grund för att bestämma flyttmönstren respektive nedläggningsår, men för varje år vi flyttar uppmärksamheten förlorar vi en mätpunkt. (Data saknas t ex för att undersöka flyttningen ett år efter stängning i de voronoier vars affär slog igen det sista undersökningsåret, dvs 2004, och för att undersöka flyttningen två år efter stängningsåret kan vare sig de voronoier vars butik lade ner verksamheten 2003 eller 2004 nyttjas. 13 år före/efter stängningen bygger beräkningarna på data från ett enda år.) Resultaten blir med andra ord osäkrare ju längre från stängningsåret (år 0) vi rör oss.

Figur 3 visar hur in- respektive utflyttningen *förändras jämfört med stängningsåret* i bygder som mist sin sista butik. Avsikten med att relatera de olika årens flyttningar till stängningsåret är att blottlägga en butiksstängnings eventuella påverkan på flyttningen som alltså bör avteckna sig som ett brott i respektive kurvas tendens. (Däremot säger figuren inte något om huruvida inflyttningen är större eller mindre än utflyttningen.)

Figur 3. Flyttutbyte före och efter nedläggningstidpunkten relaterat till flyttutbytet vid nedläggningstidpunkten, i de 838 landsbygder som har mist sin butik.

Visserligen faller inflyttningen an aning omedelbart efter stängning, men inte mera än några få procent vilket ryms gott och väl inom den fluktuation kring ± 5 procent som kan noteras under hela perioden, även åren innan stängning. Dessutom återhämtar sig inflyttningen efter tre år varefter den fortsätter att öka. I genomsnitt är inflyttningen större under åren *efter* butikens stängning, än före.

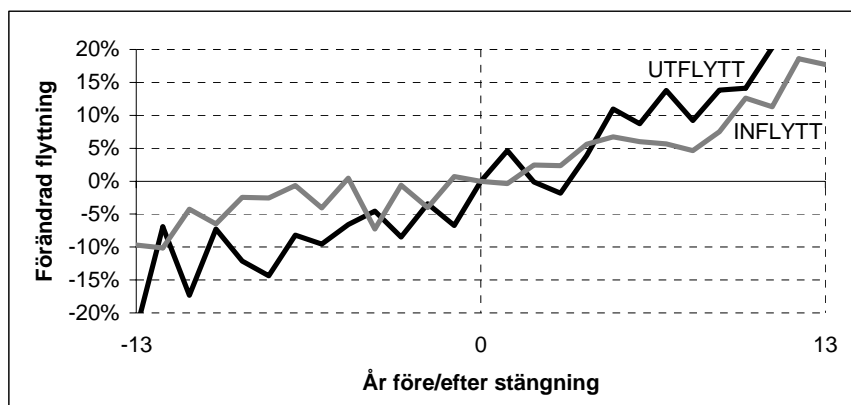
Också utflyttningen ökar omedelbart efter en stängning av bygdens butik, en utveckling som accelererar under de följande åren. Å andra sidan är tendensen till ökad utflyttning etablerad redan tio år innan det är då butiken stängs, varför orsakssambandet med stängningen förefaller orimlig. Vare sig in- eller utflyttningskurvan förefaller påverkas nämnvärt av butiksstängningen.

Det är väl känt att barnfamiljer svarar för en oproportionerligt stor andel av inflyttningen till landsbygden (t ex Amcoff 2003). Det är också känt att en oproportionerligt stor andel av landsbygdsbefolkningen pendlar till arbetsplatser i någon näraliggande tätort (t ex Amcoff 2008). Tidigare studier av landsbygdsbefolkningens sätt att sköta sin dagligvaruförsörjning har antytt att just dessa grupper nyttjar lanthandeln i mindre utsträckning än andra (t ex Konsumentverket 2006, se vidare ovan). De kan ju antas besöka en tätort med stort serviceutbud av andra skäl eller handlar så mycket att särskilda inköpsresor till lågprismarknader kan antas vara attraktiva. Kanske är det så att en butiksnedläggelse trots allt påverkar flyttutbyte, men bara för dem som nyttjar butiken flitigast eller är mest beroende av den. För att undersöka detta har flyttare utan hemmavarande

barn under 18 år och flyttare med arbetsplats i en tätort med minst två dagligvarubutiker år 2004, lyfts ut ur materialet i följande figurer. Av tekniska skäl innebär detta också att vi inte redovisar flyttare äldre än 74 år, (men det är vanligtvis en ålder med obetydlig flyttaktivitet ändå).

Figur 4 motsvarar figur 3 ovan, men barnfamiljer och personer med sin huvudsakliga arbetsplats i en tätort med minst två livsmedelsbutiker har lyfts bort ur datamaterialet. Förutom att figuren får ett något annorlunda utseende innebär detta att materialet blir betänkligt litet i ändarna av tidsperioden (färre än 2000 flyttare 13 år före stängning) där det baseras på data från ett enda år.

Figur 4. Flyttutbyte (utom bland barnfamiljer tätortspendlare och >75 år) före och efter nedläggningstidpunkten relaterat till flyttutbytet vid nedläggningstidpunkten, i de 838 landsbygder som har mist sin butik.

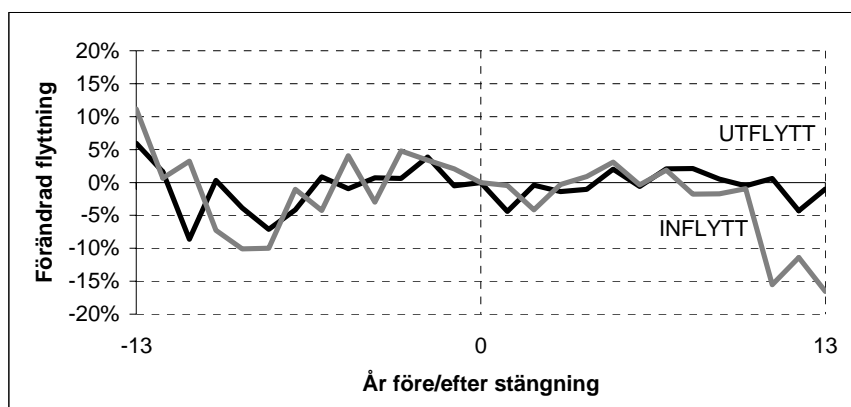
Inte heller när uppmärksamheten begränsas till de nedlagda butikernas förmodat bästa kunder – de som är mest beroende av den lokala affären – sätter stängningstidpunkten några tydliga spår i flyttmönstren. Precis som i den sammantagna flyttningen, ökar utflyttningen snabbare än inflyttningen också i denna subgrupp, även om såväl in- som utflyttningen tenderar att öka här.

Utifrån antagandet att butiksstängningen – givet att den har betydelse för flyttningen – borde ha satt spår i form av ett brott i de förlopp kurvorna beskriver kan vi så här långt konstatera att något sådant inte syns till, inte ens om uppmärksamheten begränsas till de flyttare som kan antas vara mest beroende av den lokala butiken.

Oavsett om vi ser till samtliga flyttare eller endast flyttare inom lanthandelns förmodat bästa kundgrupper kvarstår det faktum att utflyttningen ökar mera än inflyttningen såväl före som efter butiksstängningen.

Voronoierna omfattar ibland stora områden, men kanske lanthandeln bara betjänar ett mindre område. Måhända väljer de som bor flera mil från närmsta lanthandel att lägga på ytterligare en bit på sina inköpsresor, för att nå tätortens större utbud. I Figur x begränsas uppmärksamheten till flyttutbytet i det lilla område som omfattas av bufferten (d v s vanligtvis inom 500 meters radie från den butik som har lagts ned).

Figur 5. Flyttutbyte före och efter nedläggningstidpunkten relaterat till flyttutbytet vid nedläggningstidpunkten, inom promenadavstånd från de 838 butiker som stängts.

Inte heller i de stängda landsbygdsbutikernas omedelbara närhet förefaller nedläggningarna ha satt några spår i flyttmönstren. Såväl in- som utflyttningen fluktuerar kring ± 0 åren efter stängningen, precis som de gjorde åren dessförinnan.

Sammantaget innebär detta att vi närmar oss en slutsats som innebär att det finns mer fog att påstå att flyttmönstren påverkar butiksnedläggningen än tvärtom. Efter att ha undersökt kundunderlagets storlek kan slutsatsen formuleras än mer generellt; som att *befolkningsläget* i marknadsområdet påverkar dagligvarubutikernas fortlevnad, snarare än tvärtom. De bygder som förlorar sin butik har, redan innan den stänger, en liten befolkning och ett accelererande utflyttningsnetto i genomsnitt. De bygder som har butiken kvar har i genomsnitt avsevärt större befolkningsunderlag och ett minskande inflyttningsunderskott. Den genomsnittliga befolkningsstorleken i olika typer av voronoier framgår av Tabell 2.

Tabell 2. Voronoitypernas antal och befolkningsstorlek 1990, 2000 och 2004

Voronoityp	Antal Voronoier	Medelbefolkning år		
		1990	2000	2004
Inbegriper tätort med 2- butiker 2004	1 124	6 170	6 456	6 573
Lands- butik kvar 2004, kontinuerligt öppen	454	1 166	1 128	1 124
bygd butik kvar 2004, men periodvis stängd	588	592	592	593
butik stängd 2004, men periodvis öppen	1 007	394	399	401
butik stängd 2004, stängd vid en tidpunkt	838	433	428	424

De voronoier som omfattar en tätort med minst två butiker hade i genomsnitt 6 200 invånare år 1990, men 6 600 invånare år 2004. De typer av voronoier som inte omfattar en sådan tätort har närmast oförändrad befolkningsstorlek under perioden. De landsbygdsvoronoier som har haft kontinuerlig tillgång till dagligvarubutik snittar på 1 100 invånare, medan voronoier vars butik stängt under någon period för att sedan åter öppna hade 600 invånare i medeltal. voronoier vars butik har stängt under perioden har i genomsnitt 400 invånare. Skillnaden mellan de voronoier vars butik stängt definitivt vid en tidpunkt och de som av och till har haft butik är obetydlig. Möjligen indikerar skillnaderna i potentiellt kundunderlag mellan de voronoier som har förlorat sin butik och de som har den kvar att butiksstängningen sker till följd av för litet befolkningsunderlag snarare än att den skulle medverka till att befolkningen går kräftgång. (Det ena utesluter förvisso inte det andra.)

Slutsatser

Studien visar att de landsbygdsbutiker som slår igen i genomsnitt har avsevärt mindre kundunderlag än de som överlever. En stängning förefaller också vanligtvis föregås av ett eller flera försök att starta butiken på nytt.

Vi har inte kunnat påvisa något stöd för ett samband mellan å ena sidan in- och utflyttning till en landsbygd och nedläggning av dess butik å den andra. Inte heller när uppmärksamheten begränsas till området inom promenadavstånd från butiken eller befolkningen utan barn och utan tätortspendlare kan någon effekt av butiksnedläggningen på flyttmönstren skönjas. Möjligen kan voronoitypernas olika befolkningsstorlek tolkas som ett tecken på att butiksstängningen sker som en följd av alltför litet befolkningsunderlag snarare än det motsatta orsakssambandet.

Detta hindrar inte att landsbygdsens butiker kan fylla andra viktiga funktioner i bygden. Som framgått har en rad andra roller identifierats i littera-

turen på området. Att tillgången till en butik bidrar till invånarnas bekvämlighet är uppenbart. Därtill kommer sociala funktioner, bidrag till hälsotillståndet, butikens roll som arbetsgivare och affärspartner samt en symbolisk betydelse.

Referenser

- Amcoff, J (2003). *Regional befolkningsomfördelning bland unga och gamla*. Arbetsrapport 2003:13. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Amcoff, J. (2008). Är Stockholm-Mälardalenregionen en funktionell region? I: Westholm, E m fl *Regionen som vision. Det politiska projektet Stockholm-Mälardalenregionen*. Stockholm: SNS Förlag.
- Andersson J G och Petersson L (2006). Småbutikers överlevnad. En fallstudie av två butikers strategier för att få behålla sina kunder. D-uppsats 2006:051. Luleå tekniska universitet.
- Bergström, F (1999). *Är externa köpcentrum ett hot mot cityhandeln?* Forskningsrapport S49. Handelns utredningsinstitut.
- Borgegård, L-E, Fransson, U, Håkansson, J och Tollefsen, A (1993). *Att flytta till glesbygden*. Gerum Nr 20. Umeå: Umeå universitet.
- Broadbridge, A and Calderwood, E (2002). Rural grocery shoppers: Do their attitudes reflect their actions?, *International Journal of Retail & Distribution Management* 30 (8), 394-406.
- Brolinsson, M (2007). *Hur skiljer sig Sverige från England i planeringen av dagligvaruhandeln? En studie av konsumenters tillgänglighet*. Arbetsrapporter Nr 628. Uppsala: Uppsala universitet, Kulturgeografiska institutionen.
- Byrom, J, Medway, D och Warnaby, G (2001). Issues of provision and "remoteness" in rural food retailing, *British Food Journal* 103 (6), 400-413.
- Byrom, J, Medway, D and Warnaby, G (2003). Strategic Alternatives for Small Retail Business in Rural Areas, *Management Research News* 26 (7), 33-49.
- Forsberg, H (1993). Kommunernas ansvar för varuförsörjningen – (o)möjlig uppgift?, *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift* No 16, 36-44.
- Forsberg, H (1995). Out-of-town shopping centres in Sweden – a political struggle for purchasing power, *Scandinavian Housing & Planning Research* 12, 109-113.
- Forsberg, H (1996). Yossarians moment institutionaliserat i offentlig planering, *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift* No 22, 60-70.
- Glesbygdsverket (2007). *Sveriges gles- och landsbygder 2007*.

- Glesbygdsverket och Konsumentverket (1997). *Service i gles- och landsbygd*.
- Hagsson, A (2003). *Effekter av externetablerad handel, särskilt dagligvaruhandel, på trafikarbete och miljö – En kunskapsöversikt*. Publikation 2003:3 Tema Stad & Trafik, Sektionen för arkitektur. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.
- Higgs, G och White, S D (1997). Changes in service provision in rural areas. Part 1: The Use of GIS in Analysing Accessibility to Services in Rural Deprivation Research, *Journal of Rural Studies* 13 (4), 441-450.
- Home, N (2002). Rural consumers' patronage behaviour in Finland, *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research* 12 (2), 149-164.
- IM-Gruppen (2006), *Handel på landet – Om innebörden av Affär på landet utifrån aktörernas perspektiv* (opubl.).
- Johansson, A-K och Stenbacka, S (2001). *Sex inflyttningsrika bygder – en intervjustudie*. Glesbygdsverket.
- Jussila, H, Lotvonen, E och Tykkyläinen, M (1992). Business Strategies of Rural Shops in a Peripheral Region, *Journal of Rural Studies* 8 (2), 185-192.
- Kommerskollegium (1935). *1931 års företagsräkning*. Statistiska meddelanden Ser A Band IV:10. Stockholm: Kommerskollegium.
- Kommerskollegium (1955). *1951 års företagsräkning*. Stockholm: Kommerskollegium.
- Konsumentverket (2006). *Redovisning och analys av insatser för kommersiell service*. Konsumentverket.
- Konsumentverket (2008). *Kommersiell service i alla delar av landet. Redovisning av insatser och erfarenheter 2002-2007*. Rapport 2008:6. Konsumentverket.
- Lavik, L (2005). *Dagligvaretilgång i ulike regioner – utvikling 1980-2000*. SIFO Oppdragsrapport nr. 5-2001.
- Ljungberg, C, Modig, K, Neergaard K och Rosqvist LS (2004). *Externa och halvexterna affärsetableringar*. Vägverket Publikation 2003:148.
- National Central Bureau of Statistics (1967). *Företagsräkningen för handeln avseende år 1963. Del I*. Statistiska meddelanden H 1967:73.
- Marjanen, H (2000). Retailing in Rural Finland and the challenge of nearby cities, *International Journal of Retail & Distribution Management* 28 (4/5), 194-206.
- McEachern, M G och Warnaby, G (2005). Food shopping behaviour in Scotland: The influence of relative rurality, *International Journal of Consumer Studies* 30 (2), 189-201.

- Miljödepartementet (2005). *Får jag lov? Om planering och byggande*. Statens Offentliga Utredningar 2005:77.
- Niedomyśl, T, Tillman, A-M och Fransson, U (2003). *Befolkningsutveckling i Hedesunda församling*. Institutet för bostads- och urbanforskning Arbetsrapport No 44. Uppsala: Uppsala universitet.
- Paddison, A och Calderwood, E (2007). Rural retailing: a sector in decline?, *International Journal of Retail & Distribution Management* 35 (2), 136-155.
- Regeringens proposition 2001/02:4*.
- Rex, D och Blair, A (2003). Unjust des(ser)ts: food retailing and neighbourhood health in Sandwell, *International Journal of Retail & Distribution Management* 31 (9), 459-465.
- Sandgren, F (1999). *Åt var och en efter behov? En studie av lanthandeln i Revsundsregionen i östra Jämtland 1870-1890*. Uppsala Studies in Economic History 47. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Smith, A och Sparks, L (2000). The independent Small Shop in Scotland: A Discussion of Roles and Problems, *Scottish Geographical Journal* 116 (1), 41-58.
- Smith, A och Sparks, L (2000). The role and function of the independent small shop: The situation in Scotland, *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research* 10 (2), 205-226.
- SmåKoms sektretariat (2005). *Vägar till en bra dagligvaruservice på landsbygden*.
- Statistiska centralbyrån (1974). *Statistisk årsbok 1974*. Stockholm: SCB.
- Statistiska centralbyrån (1975). *Företagsräkningen 1972 Del 1*. Stockholm: SCB.
- Statistiska centralbyrån (2008). *Statistisk årsbok 2008*. Stockholm: SCB.
- Stenbacka, S (2001). *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv*. Geografiska regionstudier Nr 42. Uppsala: Uppsala universitet, Kulturgeografiska institutionen.
- Svensson, T (1998). *Dagligvarudistributionens strukturomvandling*. Linköping Studies in Arts and Science No 179. Linköping: Linköpings universitet.
- Vias, A (2004). Bigger stores, more stores, or no stores: Paths of retail restructuring in rural America, *Journal of Rural Studies* 20 (3), 303-318.
- Wiberg, U (1983). *Service i glesbygd – trender och planeringsmöjligheter*. Gerum Rapport B:8. Umeå: Umeå universitet.
- Woods, M. 2005. *Rural geography. Processes, responses and experiences in rural restructuring*. London: Sage.

Appendix 1 Arbetets gång

I ett första steg har punktobjekt, som vart och ett representerar en butik, placerats ut på en digital karta. Utgångspunkten har varit 15 datafiler som omfattar Sveriges alla arbetsställen åren 1990-2004. Ett arbetsställe identifieras i filerna genom en kombination av oidentifierade uppgifter om juridisk person och arbetsplats. Bägge uppgifterna måste vara kända eftersom ett företag (t ex Konsum) kan ha många butiker eller ett arbetsställe kan omfatta flera butiker (t ex ett köpcentrum där både Coop Forum och ICA återfinns under samma tak). Genom att använda kombinationen av dessa uppgifter som "nyckel" har SNI-koder lästs på arbetsställefilererna från en annan uppsättning andra datafiler med uppgifter om vilka branscher som Sveriges sysselsatta är verksamma inom (största inkomstkälla). Som livsmedelsbutiker klassas här arbetsställen inom 1992 års svenska näringsgrensindelning (SNI92) "5211 Detaljhandel med brett sortiment mest livsmedel, drycker och tobak" som ungefärligen motsvarar "62100 Varuhushandel" och "62210 Livsmedelsdetaljhandel" i den äldre varianten SNI69 som användes under de tidigaste åren som uppmärksammas här. I ett antal fall matchar ingen SNI-kod. En förklaring till detta står att finna i det faktum att vissa arbetsställen är så små att ingen person har sin huvudsakliga inkomst därifrån. Det handlar rimligen mest om småföretag som sysselsätter en eller några personer på deltid, som samtidigt har sina huvudsakliga förvärsarbetsinkomster från annat håll, men det kan förstås inte uteslutas att någon butik faller in här. I så fall missar vi dem. Det är en svaghet i materialet.

I ytterligare ett antal fall matchar flera SNI-koder ett och samma arbetsställe. Det är en logisk omöjlighet och uppenbarligen fel i datamaterialet. I de fall en av de passande SNI-koderna avser livsmedelshandel har de följts upp. Alla kan inte koordinatsättas (se nedan), men i de fall det är möjligt kan man konstatera att endast ett fall ligger på en plats som inte samtidigt täcks in av någon annan post och detta enda fall gäller endast ett år, 1995. Därför finns det anledning att tro att det är fråga om en enstaka felkodning.

När så livsmedelsbutikerna har identifierats har geografiska koordinater lästs på, åter med hjälp av de två identitetsgivande uppgifterna. Här uppstår ännu ett problem eftersom 153 poster (fördelade på de 15 åren) matchar flera koordinater. Eftersom en och samma butik omöjligen kan vara belägen på flera platser samtidigt är detta uppenbarligen fråga om fel i data och ännu en brist som vi måste leva med.

Så långt komma har de 15 datafilerna (en för varje år) med livsmedelsbutikerna lagts samman varpå livsmedelsbutikerna med hjälp av koordinaterna har lagts ut som punktobjekt i en digital karta. I vissa fall ligger

butikerna väldigt nära varandra. I tätorter är det exempelvis vanligt att två butiker ligger sida vid sida i samma förortscentrum och eftersom materialet sträcker sig över tid kan också butiker på landsbygden förefalla vara flera. Det kan handla om en butik som flyttar till en nybyggd lokal på andra sidan vägen och därmed byter koordinater. En bokstavlig tolkning skulle då innebära att en butik lagts ned och en annan har nyetablerats, men här är ju det viktiga att platsen i fråga kontinuerligt har en butik. Samma fenomen uppstår om en butik byter ägare vilket innebär att dess juridiska identitet förändras. Därför har det varit nödvändigt att analytiskt slå samman näraliggande butiker. Det har skett på två olika sätt. Dels har en digital fil med polygoner motsvarande Sveriges tätorter år 2000 nyttjats och dels har landsbygdsbutikernas närmaste omgivning undersökts.

Tätortspolygonerna har vardera försetts med en buffert om 500meter avsedd att fånga in eventuell extern handel som måhända ligger vid en vägkorsning strax utanför den formella tätortsgränsen (som dras av SCB där bebyggelsetätheten understiger de stipulerade kriterierna). Därefter har de butiker som är belägna inom tätortsgränserna identifierats med "point-in-polygon"-metoden. Antalet butiker i varje tätort har också summerats för att identifiera tätorter med fler än en butik år 2004. De butiker som inte ligger inom de utvidgade tätorterna har försetts med buffertar om 500 meter. I de fall dessa buffertar skär varandra har de slagits samman. Till sist har centroiderna för de sammanslagna buffertarna och de tätorter som härbärgerar en livsmedelsbutik nyttjats för att bygga voronoier. Avsikten är att varje voronoi ska representera en butik eller en samling butikers upptagningsområde.

Ett tredje steg innebär att identifiera flyttarna ut eller in ur de voronoier som ligger utanför tätorter med minst två butiker. På en individdatafil har koordinater för befolkningens bostadsorter lästs på för vart och ett av de femton åren som materialet omfattar. Alla individer som under 15-årsperioden har flyttat till eller från en fastighet inom de aktuella voronoierna har identifierats och aggregerats till respektive voronoi varje år. Till individdatafilen hör också årliga uppgifter om familjetyp (om det finns hemmavarande barn under 18 år). Eftersom vi också vill analysera de som har arbetsplatser i tätorter speciellt har också denna uppgift lästs på. Förutom butikerna har också alla andra arbetsplatskoordinater placerats ut på kartan. Med hjälp av point-in-polygon-metoden har de som är belägna inom gränserna (+500 meter) för en tätort med minst två livsmedelsbutiker år 2004 fått en särskild markering. Den markeringen har matchats på de aktuella flyttarna för vart och ett av de femton åren. Därmed kan lands-

**bygdsflyttare med arbetsplats i tätorter med omfattande livsmedelshandel
analyseras för sig.**

Peter Möller

Livet på landet – utan butik

En sommar tog mjölet slut för oss och pappa och jag fick ge oss av till handelsboden. Jag var väl nio år, tror jag. Vi måste gå till fots över berg och genom skogar. Vid sjöarna lånade vi båtar och rodde över. Det tog flera dagar så vi fick sova över i gårdarna vi kom förbi. I Arjeplog köpte pappa kaffe och en säck med 100 kilo mjöl. Han tömde över lite i en säck åt mig men det mesta tog han själv på ryggen och när jag inte orkade tog han över av min börda också.

Ur *Ida Maria från Arfliden* av Ann-Madeleine Gelotte

Inledning

Inköp av livsmedel är livsnödvändigt. Därför är nedläggningar av livsmedelsbutiker på landsbygden en laddad fråga för dem som berörs. I en förlängning tror många att butiksnedläggningarna kan hota glesbygdens existens som plats att bo på. Statliga stöd har sedan många år utgått till landsbygdsbutiker men nedläggningarna har ändå fortsatt i stor omfattning. Det finns flera argument för att motverka denna utveckling av landsbygdsbutiksnedläggningar. Ett av dessa argument ligger till grund för denna rapport. Det finns de som hävdar att när den sista butiken i en by läggs ner dör byn. Detta argument har ventilerats i medier och har använts vid ansökningar om stöd för butiker på landsbygden. I denna delstudie analyseras invånarnas syn och reaktioner på att sista butiken i deras by läggs ned för att pröva huruvida butiksnedläggningar också leder till berörda byars död.

Syftet är att få kunskap om hur befolkningen påverkas och påverkar av nedläggningen av den sista livsmedelsbutiken i en by. Fokus ligger på hur människor möjligen har bidragit till och hur de har hanterat butiksnedläggningen, hur de ser på byns utveckling och hur de faktiskt löser sin

livsmedelsförsörjning. Den grundläggande frågan är vilken betydelse den sista butiken har för byns fortsatta utveckling:

- Hur har de boende i byarna hanterat butiksnedläggningen och dess konsekvenser för byn?
- Hur har man löst sin livsmedelsförsörjning och upplever man att denna nya lösning är mer besvärlig än tidigare?
- Vad mer påverkar befolkningsutvecklingen, utöver nedläggningen av den sista butiken?

Tillvägagångssätt

När man söker kunskap om hur människor uppfattar, tänker kring och reagerar på ett fenomen är intervjumetoden det mest lämpade tillvägagångssättet. I denna delstudie har tre byar valts ut i vilka vardera fem boende eller engagerade har intervjuats. Utöver dessa har intervjuer genomförts med tre tjänstemän på regional nivå, med god inblick i landsbygdsbutikernas villkor och vardag, samt tjänstemän med ansvar för landsbygdsutveckling i de tre byarnas kommuner. Intervjuerna med tjänstemännen har främst genomförts för att ge en bakgrund i ämnet samt att få ett utifrånperspektiv på de tre byarna. Den främsta kunskapskällan för analysen utgörs av de intervjuer som genomförts med boende och engagerade i de tre byarna.

Samtliga butiksnedläggningar i Dalarna på en plats minst 10 km från närmaste tätort med fler än 2000 invånare eller minst 10 km från annan dagligvarubutik valts ut. Nedläggningarna har skett mellan år 1993 och år 2002. Dessa butiksnedläggningar har sedan kontrollerats för att säkerställa att någon ny butik inte öppnats på samma plats. Många butiker i detta urval hade mycket riktigt öppnat igen vid ett senare tillfälle och några av dessa hade därefter åter lagts ned ett senare år. Efter denna kontroll återstod tio butiksnedläggningar. Av dessa sorterades de butiker bort som lades ned för mindre än tre år sedan då sannolikt inte mycket hunnit hända med befolkningsutvecklingen på så kort tid. Slutligen kvarstod sju möjliga fallstudieområden (inom parantes året för den sista butikens nedläggning i byn); Ulvshyttan i Sätters kommun (1995), Malingsbo i Smedjebackens kommun (1995), Drevdagen i Älvdalens kommun (1996-97), Idkerberget i Borlänge kommun (1997) samt Vika (2000), Vintjärn (2001) och Sägmyra (2003) i Falu kommun. Utav dessa valdes tre områden ut för denna delstudie: Vintjärn valdes ut då avståndet till närmaste större tätort var så pass stort som 43 km – ett större avstånd till närmaste butik ger större konsekvenser av en butiksnedläggelse för byinvånarna i form av reskostnader och restid.

Butiken i Vintjärn lades ned 2001. De övriga två butikerna valdes ut bland de butiker som lagts ned på 1990-talet, varför Ulvshyttan, Malingsbo, Drevdagen och Idkerberget fortfarande var tänkbara fallstudieområden. Valet föll på Idkerberget och Malingsbo för att få en spridning i tid för nedläggningen, en viss spridning geografiskt i Dalarna och fallstudieområden i såväl stora som små kommuner.

De första intervjuerna genomfördes med två handläggare på Länsstyrelsen samt en mentor för landsbygdsbutikerna i Dalarna. Syftet var främst att ge bakgrundskunskap om landsbygdsbutikernas förutsättningar samt hur det statliga stödet till dessa ser ut. Därefter intervjuades landsbygdsutvecklarna³ i kommunerna för att få en bild av byarna ur ett landsbygdsutvecklingsperspektiv. Landsbygdsutvecklarna har sedan fått tipsa om personer i byarna som kan vara intressanta att intervjua utifrån kriterierna att de är engagerade i sin by, att de är äldre pensionärer, att de inte har bil, att de är föräldrar till barn i förskole- eller skolåldern eller att de är inflyttare. Dessa har sedan kunnat tipsa om ytterligare personer inom de olika kategorierna. Detta arbetssätt kallas ibland för snöbollsmetoden.⁴ Jag har valt att göra fem intervjuer i varje by, där några intervjuer gjorts med fler än en person. Sammanlagt har 21 intervjuer genomförts med totalt 26 personer.

Fallstudierna

"Det är borta allting, det är bara ett minne. Det är tidens gång" - boende i Vintjärn.

I denna del redovisas intervjuerna, vilka har fokus på både platsen och omständigheterna kring butiksnedläggningen. När intervjuerna har analyserats har vissa frågor kommit till och några som fanns med i intervjuformuläret (se bilagor) har visat sig vara av mindre intresse. För att sätta in läsaren i de förutsättningar som gäller för de tre fallstudieområdena – Vintjärn, Idkerberget och Malingsbo – ges först en kortare beskrivning av de båda byarna. Därefter redovisas intervjuerna tematiskt.

---

³ I Smedjebackens kommun finns ingen landsbygdsutvecklartjänst. Ansvaret för landsbygdsutveckling ligger hos näringslivssekreteraren men för enkelhetens skull benämner jag även denna tjänst som landsbygdsutvecklare.

⁴ Clifford (2003), sid 126.

Vintjärn

Vintjärn är ett före detta gruvsamhälle beläget lite drygt fyra mil utanför Falu tätort. Närmaste större samhälle är Svärdsjö – där den närmsta livsmedelsbutiken är lokaliserad – på ungefär 15 kilometers avstånd. Befolkningen uppgick år 2006 till 61 personer, en befolkningsminskning på 23 procent sedan år 2000.

Redan på 1700-talet kom gruvdriften i Vintjärn igång i liten skala för att så småningom – under Stora Kopparbergets Bergslags regi – ta fart och växa i omfattning. På 1950-talet bodde cirka 250 personer i Vintjärn varav ungefär hälften var engagerade i gruvdriften. I nästan 100 år hade samhället järnväg men denna lades ned 1970. Åtta år senare, år 1978, läggs även gruvan ner.⁵ Befolkningsutvecklingen har varit stadigt negativ sedan 1980-talet och de som väljer att bo kvar är i stor utsträckning äldre människor. Den sista butiken i byn lades ned år 2001. Landsbygdsutvecklaren i Falu kommun beskriver Vintjärn som en ganska anonym by. Invånarna har med andra ord inte varit aktiva i utvecklingsfrågor i sammanhang där kommunen funnits med.

Idkerberget

Idkerberget är liksom Vintjärn ett gammalt gruvsamhälle och ligger mellan Borlänge och Ludvika. Till Borlänge är det 20 kilometer och till Ludvika 28 kilometer. År 2007 hade Idkerberget en befolkning på 381 personer, en befolkningsminskning på nio procent sedan år 2000. Närmaste butik ligger i Sellnäs, på vägen mot Borlänge, och avståndet till denna är 14 kilometer.

Även Idkerberget hade tidigare järnväg men den är liksom i Vintjärn nedlagd. I Idkerberget finns skola och fritidsgård samt barnomsorg en liten bit utanför byn. Gruvan lade ner 1977 och den sista butiken 20 år senare. Kommunens landsbygdsutvecklare beskriver Idkerberget som en ganska passiv by, till skillnad från grannbyn Tuna-Hästberg som är betydligt synligare för kommunens landsbygdsutvecklare. Landsbygdsutvecklingen i Idkerberget har dock blivit lite synligare under senare tid.

Malingsbo

Malingsbo har en historia som järnbruk vilken dock tog slut 1891. Malingsbo bruk förvärvades 1899 av Domänverket vilka också kom att prägla samhället särskilt under första halvan av 1900-talet, då Malingsbo var starkt präglad av skogsbruket. I och med skogsbrukets rationaliseringar under senare halvan av 1900-talet minskade skogsbrukets dominans

---

⁵ Götling & Kåks (2001).

successivt och alltfler fick sin sysselsättning utanför byn.⁶ Befolknings-
toppen i Malingsbo var år 1889 med 1054 invånare och år 2007 hade
Malingsbo 166 invånare, en befolkningsminskning på åtta procent sedan år
2000.

Malingsbo ligger i Smedjebackens kommun, knappt tre mil från central-
orten. Lite drygt tre mil är det till Ludvika och Fagersta. Närmaste butik
finns i Söderbärke eller i Skinnskatteberg, ungefär två mil från Malingsbo.
Butiken i Malingsbo lade ner verksamheten år 1995. I Malingsbo, beskriver
en tjänsteman i kommunen, har det bedrivits en del landsbygdsutveckling
under åren.

Invånarna om sin by

*"Då var det ett otroligt aktivt samhälle. Jag tror att varenda person var
involverad i någon form av verksamhet. Man hade ju både ett ishockeylag
på vintern och fotbollslag på sommaren."* – boende i Vintjärn

"Nu känner jag ingen. Jag vet nätt och jämnt vad de heter härkring" -
boende i Idkerberget

Bygemenskap och föreningsliv

När de intervjuade beskriver bygemenskapen är det en ganska splittrad bild
de målar upp. Några beskriver att det finns en god bygemenskap medan
andra tycker att det i princip inte finns någon alls. Några i Vintjärn och
Idkerberget tar upp gruvbolagets dominanta roll som sammanhållande
kraft i byn så länge gruvan fanns kvar och att bygemenskapen kan ha lidit
av detta efter gruvnedläggningen. Någon gör en koppling till butiksned-
läggningen och menar att det på grund av färre sociala kontakter mellan
byinvånarna (som en konsekvens av butiksnedläggningen) har blivit en
sämre bygemenskap. Det är ingen som säger sig vantrivas men gemensamt
för samtliga av de intervjuade som bott länge i sin by är att de anser att
bygemenskapen var bättre förr. Det kan till exempel handla om att man
hjälpes åt och skjutsade barn till fotbollsträningen, något som inte sker
idag då de flesta skjutsar sina barn i egen bil. Några nämner att man
ordnade fester tillsammans (exempelvis vid valborg eller midsommar),
något som i viss utsträckning sker fortfarande men i så fall i mindre
omfattning. Flera av de intervjuade menar att folk idag vill ha allt serverat

---

⁶ Dunderberg (1987)

och inte vill lägga ner en massa ideellt arbete. Man ser alltså en förändring av mentaliteten mot hur det var förr.

Alla intervjuade som gör jämförelser tillbaka i tiden är ense om att det är betydligt färre aktiviteter och mindre föreningsliv idag än vad det har varit tidigare. I alla tre byarna finns föreningsliv men det är antingen färre föreningar och/eller mindre aktivitet i dessa föreningar än tidigare. Det finns en besvikelse över detta bland de äldre invånarna i byn och några menar att den yngre generationen verkar ointresserade av det lokala föreningslivet. Större aktiviteter sker i samband med midsommar men utöver det handlar det om något eller några enstaka arrangemang per år.

Att komma in i bygemenskapen som ny

"Och det var inte så att de var otrevliga på något sätt men de sa att 'nja, man ska inte förhast sig'" – inflyttad bybo om att framföra nya idéer

Ett par av de intervjuade har vittnat om svårigheter att komma med nya idéer i föreningslivet som finns i byn. Det handlar inte om någon öppen fientlighet utan snarare en mer outtalad skepticism mot de nya förslagen. En av de intervjuade beskriver det som en form av utfrysning av dem som kommer med nya eller avvikande idéer. En annan beskriver ett gubbvälde där det är svårt för kvinnor att hävda sig. Ett par av de intervjuade som bott mer än 15 år i sin by definierar fortfarande sig själva som inflyttare och pratar om de äldre i byn men inte sig själva som bybor.

De som bott länge i sin by och de som har ett långt engagemang bakom sig i föreningslivet i byn ger en annan bild. De menar att det är lätt som ny att komma in i byn och att detta beror mer på hur man själv är och hur personkemin fungerar än något annat. Dessa två bilder kan båda vara sanna. Det som för någon handlar om gubbvälde och utfrysning kan för en annan handla om att man bara säger vad man tycker om någons idé eller att personkemin inte stämmer. Här går att skönja en viss skillnad i perspektiv mellan dem som bott hela eller stora delar av sina liv i byarna och dem som flyttat dit som vuxna. Denna skiljelinje går därmed också i stor utsträckning mellan dem som bott i byn när bolaget var verksamt där och dem som flyttat dit därefter.

Dåligt rykte

Samtliga tre byar har under vissa perioder haft invånare med sociala problem, vilka i alla tre byarna är borta numera. Detta ledde, kanske tydligast i Idkerberget, till att byn fick dåligt rykte. Tidningsnotiser om problem

med kriminalitet, som förekommit i både Vintjärn och Idkerberget, ger förstås byn dålig publicitet vilket kan sänka en bys attraktivitet. Några av de intervjuade berättar att människor med missbruk eller psykiska problem har placerats i byarna av sociala myndigheter. I ingen av byarna har detta varit särskilt lyckosamt och förutom dålig publicitet har det även lett till perioder av minskad trygghet, tills dessa människor har flyttat igen.

Kommunikationer

Av de tre byarna ligger Vintjärn och Malingsbo nästan vid Dalarnas länsgräns medan Idkerberget är lokaliserat mellan Ludvika och Borlänge, några kilometer från riksvägen mellan dessa båda städer. Idkerberget har, sannolikt just därför, kollektivtrafikförbindelser till dessa båda städer med åtta turer åt varje håll per dag. I Vintjärn och Malingsbo går det en skolbuss med en tur per dag åt varje håll. Flera av de intervjuade har kommenterat att de glesa kollektivtrafikförbindelserna i Vintjärn och Malingsbo komplicerar vardagslivet och innebär att familjer nästan tvunget måste ha två bilar. En familj i Idkerberget framhöll de goda kollektivtrafikförbindelserna som underlättade deras flytt dit då bara en av de två vuxna personerna i hushållet hade körkort vid tillfället för flytten.

Bland barnfamiljerna vittnades om mycket bilåkande för att få vardagen att gå ihop. Barnens aktiviteter finns sällan i byarna och då måste barnen skjutas till och från dessa aktiviteter. Ibland krävs det också skjuts till eller från skolan av olika skäl. Flera av de intervjuade menar att mängden biltransporter, särskilt bland barnfamiljer, är en faktor som kan påverka byns attraktivitet – och livet på landsbygden i stort - negativt.

Det positiva med att bo på landsbygden

De intervjuade beskriver flera fördelar med att bo på landsbygden. En positiv aspekt är lugnet, dvs. att det inte är någon stress och att saker och ting kan få ta den tid de tar. Flera beskriver också en frihet i att inte ha insyn från grannarna, att man får vara ifred på tomten. Samtidigt upplever flera en god sammanhållning i byn. Huspriserna är betydligt lägre än inne i tätorterna, vilket några framhåller. Andra goda aspekter med att bo på landsbygden är naturen där några framhåller till denna kopplade fritidsintressen som jakt och fiske men också skogspromenader. Flera framhåller också den goda service som lantbrevbäringen erbjuder. De intervjuade tar det för självklart att serviceutbudet är begränsat eller obefintligt i den by där man är bosatt. De prioriterar andra värden med sitt boende.

Skilda erfarenheter

"Jo, du vet, då hade vi det väldigt bra när gruvan gick. För de gick ju bättre att resonera med än kommunen. Där stövlade man ju in till chefen och sa att, "nu är det si eller så, nu behöver vi ha det eller det", och i regel så fick man det. Vi fick ju mycket av bolaget i det fallet, i alla fall idrottsföreningen." – boende i Vintjärn

"Och det tror jag var en jobbig grej, när vi kom så hade gruvan precis lagt ner. De hade ju enorma förhoppningar för den här gruvan, och jag vet att de som var i min ålder, jag är 52, de hade ju jobb i gruvan och såg ljus på framtiden och sen 1981 så bara rycktes mattan undan. Och det är ju ett trauma, det är ju det, när man lagt stora förhoppningar och den här gruvan, de hittade ju fyndigheten 1725, så den har ju alltid funnits, och varit en sorts garant för trygghet och utveckling. Jag tror att byn var i en slags chock, och sedan hamnade de i någon slags depression, och så kommer vi där, glada och hurtiga från Stockholm och tycker att 'äh, här ska vi göra grejer'. Det funkade ju inte alls. De tyckte nog att vi var jättejobbiga. Och det är väldigt mycket det här, att man sörjer det som har varit." – boende i Vintjärn

I de intervjuades berättelser märks en viss skillnad i perspektiv mellan dem som bott i byn när gruvan/skogsindustrin var en stor arbetsgivare och dem som har flyttat in därefter. Den dominerande arbetsgivaren, ofta kallad för bolaget, har satt stor prägel på respektive by och dess invånare. Bolaget i respektive by beskrivs som "ett samhälle i samhället", där de stod för stora delar av uppbyggnaden och underhållet i byn. Ett par av de intervjuade använder begreppet bruksanda för att beskriva hur byn fungerade under denna tid.

Det finns en betydande skillnad för dessa byar som nu befinner sig i periferin gentemot kommunens centralort mot tidigare då bolaget hade representation på byn och skötte det mesta praktiska. Då var det närmare till att påverka i olika frågor som rörde byn. Det är exempelvis flera av de intervjuade som uttrycker missnöje med röjning av sly och buskar som idag sköts i kommunalt och som tidigare fungerade bra i bolagets regi.

När gruvan la ner i Idkerberget och Vintjärn tog gruvbolaget sin hand ifrån byarna. Ett problem som en av de intervjuade lyfter fram är vanan att få allt serverat av gruvbolaget. Denne menar att det saknas en vilja att utveckla byn. Det finns snarare ett motstånd som yttrar sig i ett "nej, det går inte", då nya idéer presenteras. Samtidigt uttrycker några av de intervjuade

att det finns en landsbygdsmentalitet som innebär en vana att klara sig själv och att man har väldigt låga krav på att samhället ska ordna det för invånarna. Detta gäller mot centralorten och i ett nationellt perspektiv också gentemot Stockholm.

Attityden till förändring och utveckling samt synen på det förflutna skiljer sig tydligt åt mellan de som bott i byn sedan bolaget var verksamt och de som flyttat dit senare. Den förstnämnda gruppen har en upplevt en dramatisk förändring och försämring när bolaget försvann från byn, vilket är tydligast i Vintjärn och Idkerberget där verksamheten lades ned över en natt till skillnad från Malingsbo där bolagets dominans har minskat successivt. Att ha levt i byn när bolaget var verksamt innebär att man har erfarenheter och minnen från byn när invånarantal, folk- och föreningsliv var väsentligt större än vad som är fallet idag. I flera avseenden var det en annan by. I det perspektivet är det inte så märkligt att många av dem som bär på dessa erfarenheter och minnen refererar till en tid i byn, inte direkt uttalat men ändå i betydelsen "det var bättre förr". Flera av de intervjuade – som flyttat till byn efter att bolagets dominans försvunnit – beskriver denna "det var bättre förr"-attityd som hämmande för byns utveckling.

Sammanfattande analys

De intervjuade beskriver sina byar olika beroende på om de bott där när bolaget var verksamt eller om de flyttat dit efteråt. Den förra gruppen har upplevt en nedgång på nästan alla områden, vilket gäller sysselsättning i byn, befolkningsutveckling, föreningsliv etc. De beskriver byar där inte särskilt stora förändringar, som att personer med problem flyttar till byn, kan få stora konsekvenser. De som flyttat till byn efter bolagets nedläggning har det lugna tempot, friheten och naturen som motiv till flytten vilket väger tyngre än serviceutbudet. Detta till ett pris av fler transporter, särskilt för barnfamiljer, något som inte är oproblematiskt i ljuset av ökade skatter och priser på bensin. Det har vittnats om svårigheter att komma in i gemenskapen i byn, särskilt om man alltför avvikande idéer och åsikter. Det är svårt att uttolka betydelsen av detta för befolkningsutvecklingen eller byns utveckling i stort. Ingen har vittnat om att någon har flyttat för att det är svårt att komma in i byn men däremot har flera berättat att de slutat engagera sig i byns utveckling.

Invånarna om byns utveckling

"Det fanns två affärer, det fanns kiosk, det fanns alla möjliga grejer. Det fanns till och med de som sålde TV-apparater, någon sålde bilar, cykelreparatör, det fanns allt möjligt." – boende i Vintjärn

I Vintjärn till skillnad från Idkerberget menar alla som var med på den tiden att invånarantalet sjönk väsentligt när gruvan lade ner verksamheten. En av de intervjuade karakteriserar Vintjärn efter gruvnedläggningen som en fotboll där man pyst ut halva luften. I Idkerberget är bilden lite mer splittrad. Någon menar att det skedde en del utflyttning efter gruvnedläggningen medan andra menar att det snarare var fråga om en inflyttning till byn. I Malingsbo har skogsindustrins dominans minskat successivt varför det inte blev samma dramatiska brytpunkt som i de övriga två byarna. Överlag upplever de flesta av de intervjuade i de tre byarna att befolkningen i deras by har minskat de senaste 20-25 åren, även om det är så i mindre utsträckning i Idkerberget än i Vintjärn och Malingsbo. Ingen av byarna har något stort antal tomma hus, även om det finns ett och annat hus i byarna som av någon anledning förfallit och därmed är obeboeligt. Skillnaden byarna emellan är att Vintjärn och Malingsbo har sett flera permanentboenden övergå i fritidshus medan man i Idkerberget inte alls upplevt samma utveckling. I Malingsbo beskrivs en utveckling där några av dessa fritidshus senare har återgått till att bli permanentboenden igen, då fritidshusägarna har flyttat dit permanent. I Vintjärn är såväl ordföranden i intresseföreningen som ordföranden i samfällighetsföreningen fritidsboende vilket illustrerar att Vintjärn går alltmer mot att bli en fritidshusby.

Befolkningsutvecklingen har förvisso varit negativ men det, menar några av de intervjuade, beror delvis på en åldrande befolkning. Ett pensionärspar innebär färre invånare än om en barnfamilj bor i samma hus. Dessutom bodde man trängre, om man går tillbaka några decennier i tiden. Upplevelsen av befolkningsutvecklingen på senare år är mer positiv i Idkerberget än i Vintjärn och Malingsbo.

Några av de intervjuade i Idkerberget framhåller att skolan i Idkerberget fortfarande finns kvar som en direkt orsak till byn har en så pass god utveckling. I Malingsbo, där skolan har lagts ned, framhålls detta som negativt för byns utveckling. Alldeles oavsett skolans verkliga roll för byns utveckling är det tydligt att den har ett stort symbolvärde. En by med en skola är en levande by i mycket högre utsträckning än en by utan skola och det gäller särskilt om byn haft en skola tidigare som har fått lägga ner. En tjänsteman lyfter fram problemet med att man lägger ner skolor på grund

av bristande elevunderlag vilket många gånger beror på att dessa byar har en stor andel äldre invånare. Ofta finns det barnfamiljer som är intresserade att flytta till byn om och när det blir hus lediga men om skolan lägger ned minskar byns attraktivitet bland barnfamiljerna.

Färre barn och fler gamla

I Vintjärn och Malingsbo upplever de flesta att befolkningen består av många äldre människor och att barnen i byn har blivit allt färre vilket upplevs som negativt av flera. I Idkerberget är upplevelsen att befolkningen är mer blandad avseende åldrar och att det finns en hel del barn och ungdomar. Idkerberget är också den enda av de tre byarna som har såväl skola (låg- och mellanstadium) som fritidsgård. Det upplevs också i högre utsträckning att barnfamiljer flyttar in till Idkerberget än i Vintjärn och Malingsbo. Det är lite olika hur man förhåller sig till befolkningssammansättningen. Flera av de äldre, som har bott i byn i stor del av eller hela sina liv, pratar om att de gamla håller på att dö ut. Med gamla avses vad jag tolkar som dels en uppenbar åldersmässig indelning av befolkningen och dels en mindre uppenbar indelning av befolkningen före och efter att den dominerande industrin (gruvan i Vintjärn och Idkerberget samt skogsindustrin i Malingsbo) lades ner. Det är vanligare bland de yngre att man talar i positiva ordalag om tillskott av barnfamiljer, eller omvänt att man talar i negativa ordalag om en brist på barnfamiljer. En av de intervjuade från ett hushåll med små barn funderade över framtiden och huruvida de skulle bo kvar då det var så ont om andra barnfamiljer i byn. En flytt kunde alltså bli aktuellt för att barnen skulle kunna ha kompisar på nära håll.

Land och stad

"...i princip skulle det vara trevligt om vi kunde behålla de här byarna levande, med lite service och så. Men jag inser ju också att det är, det kommer inte att bli så, det kommer inte att vara så" – boende i Vintjärn

Många bybor accepterar den utveckling som man ser ligger bakom att det inte längre går att driva någon butik i byn längre. Att bo på landet har alltid inneburit att man får klara sig själv i större utsträckning än vad de anser vara fallet inne i centralorterna. I en tid av stigande bensinpriser och ytterligare nedläggningar av servicen på landsbygden känner sig många minst sagt styvmoderligt behandlade av politiker på såväl lokal som nationell nivå. Det finns även uttryck för detta hos de politiker i Falun som tror på landsbygden som attraktiv livsmiljö där man över partigränserna

har skapat en landsbygdsgrupp, vars syfte är att bevaka landsbygdens intressen.

Det finns en utbredd uppfattning att landsbygdsinvånare, som betalar lika mycket i skatt som invånare i tätorten, inte får lika mycket tillbaka i form av kommunal service. I Vintjärn sköts exempelvis väg- och vatten-system av samfällighetsföreningen utan kommunal inblandning. En av de intervjuade menar att den negativa befolkningsutvecklingen – som denne menar ligger till grund för bland annat butiksnedläggningen i byn – till stor del beror på att kommunen lokaliserar samtliga förvaltningar centralt i kommunens centralort. Detta innebär dels höga hyror som finansieras med skattemedel och dels att övriga tätorter blir utan arbetstillfällen. Den intervjuade menar att det vore fullt möjligt att lokalisera kommunala verksamheter till andra tätorter än centralorten och därmed sprida kommunala arbetstillfällen inom kommunen.

Sammanfattande analys

De intervjuade ger en samstämmig bild av de tre byarnas utveckling. Invånarna har blivit färre och äldre. Det är tydligt i de intervjuades berättelser att den negativa befolkningsutvecklingen hade sin början när bolaget lade ned eller rationaliserade. Med betydligt färre arbetstillfällen i byn har invånarantalet sjunkit, vilket alltså är en utveckling som påbörjades redan på 1970-talet. Vid sidan av butiken är det förmodligen skolan som har störst symbolvärde avseende byns utveckling. Att det finns barnfamiljer är också av ett visst symbolvärde. I såväl Vintjärn som Malingsbo, som båda saknar skolor, har flera hus sålts som fritidsboenden, vilket i viss mån pekar på skolans betydelse för byn. Särskilt vad gäller att attrahera barnfamiljer.

Invånarna om butiken

"Där hade man ljugarbänken ute på sommaren och inne på vintern. Där träffades de som var där uppe. Otroligt viktigt. Mycket, mycket viktigare än själva handeln med varor. Den biten var mer viktig än själva varorna man kunde köpa." – boende i Vintjärn

"Var ska man annars träffa farbröder och tanter i 70-årsåldern?" – medelålders boende i Vintjärn om att butiken fungerade som en mötesplats i byn

Butikens betydelse för byn

De boende framhåller att livsmedelsbutiken förvisso tillhandhöll livsmedel men att detta till stor del var av mindre betydelse för byn. Landsbygdsbutikens största betydelse – och där ges en samstämmig bild av nästintill samtliga av de intervjuade – var som mötesplats i byn. Butiken beskrivs som en mötesplats där man mer eller mindre hastigt kunde träffa andra bybor eller bara samtala med butiksföreståndaren som förmedlade mycket information om och mellan dess invånare.

Nästan alla av de intervjuade menar att butiken som mötesplats var viktigare för de äldre i byn. De äldre hävdar detta även om de menar att de själva inte tillhörde kategorin kunder som handlade nästan dagligen i butiken. I detta låg en trygghet i och med att det fanns någon i byn som hade koll på om någon av de äldre, som brukade handla ofta och regelbundet, plötsligt inte kom till butiken. Det fanns en kontroll, i positiv mening, av de äldre så att de inte blev liggande om de skulle ramla illa hemma eller ännu värre avlida.

Man menar dessutom att denna funktion, butiken som mötesplats, inte har ersatts på annat sätt, då umgänget i butiken var otvunget och utspelade sig på för alla kunder neutral mark. Visst finns det i båda byarna en del aktiviteter, företrädevis för de äldre men detta har inte kunnat ersätta butikens betydelse för det sociala umgänget. En byinvånare som är engagerad i intressföreningen beskriver att de försökt ersätta butikens sociala funktion genom olika aktiviteter och arrangemang. Det har dock visat sig att det bara är en del och för det mesta samma människor som kommer på dessa aktiviteter och arrangemang och att det nästan alltid är samma människor som uteblir. Butiken fungerade däremot som en mötesplats för i princip alla byns invånare.

Att handla i butiken

Ett problem som många av de intervjuade tar upp är att såväl utbud som priser blev allt sämre i den lokala butiken mot slutet av dess existens. Köptroheten beskrivs som störst i Vintjärn. Detta understöds av att Vintjärn är den minsta byn, sett till invånarantalet, och att deras butik fanns kvar längst av de tre byarnas butiker. I både Vintjärn och Malingsbo beskrivs att det fanns fritidsboende med mycket stor köptrohet. Det kunde hända att fritidsboende ringde till butiken innan de åkte hemifrån på fredagen för att kontrollera om allt de ville köpa fanns i butiken. Detta för att köpa så mycket som möjligt i byns butik.

Många nämner att utbudet var sämre i den lokala butiken och att det, särskilt de sista åren innan nedläggningen, var billigare att handla i större butiker i närbelägna större tätorter. Några menar dock att om man också räknar med kostnader för bil och bensin så blev inte skillnaden så stor. Detta är en kalkyl som knappast de med arbeten i dessa tätorter behöver göra då de ändå åker bil dit flera gånger i veckan.

När butiken lades ner

"...då pratade man ju och träffades och språkade. Ja, det var ju härligt. Det försvann ju då. Och det saknar man ju. För det är inte bra. Det är nog det värsta som kan hända en by. Det tror jag, för just den där gemenskapen är ju oerhört viktig." – boende i Malingsbo

"Ja, det gick väl sin gilla gång i alla fall. Det var det ju tvunget att göra, det var inget annat. Man fick ju vänja sig." – boende i Malingsbo

Flera av de intervjuade vittnar om att den praktiska aspekten av att inte ha en butik i byn längre bara innebar en mindre omställning som gick relativt smidigt. Man fick planera lite bättre för att det inte var möjligt att kompletteringshandla i byn längre. Flera av de intervjuade berättar att de veckohandlade redan innan butiken la ner, några i den lokala butiken och andra i butiker i närbelägna större tätorter. Därmed fanns redan en vana att veckohandla hos många i byn och omställningen för dessa blev därmed liten.

De äldre och de som inte hade bil fick hjälp av släkt eller grannar alternativt använde de sig av kompletteringstrafik. I Idkerberget finns goda kollektivtrafikförbindelser till både Borlänge och Ludvika, för dem som orkar bära matkassarna till och från bussen. För dem som arbetar i närbelägen större tätort har förändringen varit liten. Det är inte särskilt

mycket besvärligare att handla inne i dessa tätorter då de ändå åker dit för att arbeta. Några gjorde det även när den lokala butiken fanns. Den största saknaden gäller butiken som mötesplats vilka en del av de intervjuade menar påverkar byns attraktionskraft. Invånarna träffas inte lika ofta och vissa invånare blir mer eller mindre isolerade i sina hus. En äldre boende beskriver att folklivet på byn blev mindre när inte invånarna gick till butiken och handlade längre. Detta innebar att många invånare mestadels rör sig till och från sitt hus i bil.

Några större insatser för att rädda kvar butiken gjordes inte i någon av byarna. Några minns att kommunen och Länsstyrelsen var involverade i Vintjärn och att det till och med betalades ut något bidrag från Länsstyrelsen, men detta var närmast att betrakta som konstgjord andning. Lönsamheten var för låg för att ett bidrag skulle kunna rädda butiken. Det fanns en del bitterhet i Vintjärn efter att butiken lagts ned men den var inte riktad mot någon särskilt organisation utan snarare mot utvecklingen som skett efter gruvans nedläggning, beskriver en av de intervjuade.

Några av de intervjuade kommenterar nedläggningens effekter för befolkningsutvecklingen. Ett par tror att det har eller kommer att påverka befolkningsutvecklingen negativt medan en av de intervjuade i Idkerberget konstaterar att det tvärtemot vad denne trodde inte blev någon negativ befolkningsutveckling i Idkerberget efter butiksnedläggningen.

Orsaker till butiksnedläggningen

"De försökte ju allt vad de kunde för att försöka hålla livet kvar i affären. Men man ska inte begära det omöjliga" - boende i Vintjärn

I Vintjärn menar flera av de intervjuade att den negativa befolkningsutvecklingen har urholkat kundunderlaget så att det till slut inte gick att driva butiken längre. Denna negativa befolkningsutveckling hade sin startpunkt när gruvan lade ner i slutet av 1970-talet. Flera som då bodde i Vintjärn flyttade till Falun och behöll huset i Vintjärn som fritidshus. Denna utveckling, av permanenthus till fritidshus, gör butikens kundunderlag mindre även om de fritidsboende, enligt flera av de intervjuade, var minst lika köptrogna som de permanentboende. Dock tillbringade de fritidsboende mindre tid i Vintjärn än de permanentboende. Flera stockholmare samt i några fall utländska medborgare har köpt hus i Vintjärn under senare tid. Detta urholkar kundunderlaget för en butik ytterligare då dessa personer inte tillbringar lika mycket tid i Vintjärn som fritidshusägare som bor på närmare håll.

Ett par av de intervjuade, som menar att det vikande befolkningsunderlaget var orsaken till att butiken la ner i Vintjärn, menar att misskötseln av hyreshusen i Vintjärn orsakade att flera invånare valde att flytta från Vintjärn. Det rörde sig om en relativt stor befolkningsminskning under kort tid som blev mycket kännbar för byn.

I Malingsbo framhåller ett par av de intervjuade en bristande köptrohet utöver att kundunderlaget var för litet som skäl till att butiken lade ner där. I Malingsbo liksom i Vintjärn framhåller flera av de intervjuade en enskild händelse som denne tror kan ha påskyndat butiksnedläggningen. Campingen i Malingsbo ägde flera stugor som låg utspridda utanför campingområdet. Dessa hade en god beläggning under sommaren vilket innebar ett ökat kundunderlag. De såldes dock ut till personer som enligt de intervjuade i flera fall kom långväga ifrån. Resultatet blev att dessa fritidsstugor blev betydligt mindre flitigt besökta och att kundunderlaget som en följd av detta minskade. Händelserna i Vintjärn och Malingsbo pekar på den sårbarhet som finns i dessa byar, där enskilda händelser kan få stora konsekvenser.

Bland handläggarna på Länsstyrelsen och enligt mentorn för landsbygdsbutikerna är ett otillräckligt kundunderlag den främsta förklaringen till butiksnedläggningar. De framhåller också personen som driver butiken som bidragande orsak till vissa butiksnedläggningar. I vissa fall saknar de helt enkelt tillräcklig kompetens att driva en butik, i andra fall har de haft svårt att anpassa sig till nya förutsättningar. De vill helt enkelt driva sin butik som de alltid gjort. Mentorns främsta uppgift är att undanröja risken att bristande kompetens hos butiksföreståndaren/ägaren leder till en butiksnedläggning. De butiker som man menar riskerar nedläggning framöver är de allra minsta butikerna samt de butiker som ligger nära en större tätort.

Butiksinnehavarens bristande kompetens eller intresse som skäl till butiksnedläggning är något som kan skönjas i Idkerberget. Det finns ingen av de intervjuade som direkt framhåller detta som skäl men det är inte orimligt att uttolka detta mellan raderna på deras beskrivningar av butiksnedläggningen. Det är flera av de intervjuade i Idkerberget som anger att början på slutet för butiken var när butiksinnehavaren som hade haft butiken i många år gick i pension. Efter det var det flera som försökte driva butiken vidare men av olika skäl beslöt de sig för att inte fortsätta och till sist lades den ner. Idkerberget har flest invånare av de tre byarna och borde därmed ha bäst möjligheter för en butik, sett till kundunderlag.

Några av de intervjuade menar att det var svårt att få en långsiktig lönsamhet i butikerna. Även om butiken inte gick med förlust blev det

svårigheter om en större investering tvunget måste göras, exempelvis om en större kyl gick sönder. Den bild som ges är att lönsamheten sjönk efterhand med en ökad sårbarhet som följd. Detta ställer större krav på butiksinnehavaren både vad gäller kompetens och arbetsinsats. Därmed blir det också svårare att hitta personer som är lämpliga att ta över butiken vid ett ägarbyte.

Förutom förändrade förutsättningar på kundsidan har även förutsättningarna på leverantörssidan förändrats för landsbygdsbutikerna. Några av tjänstemännen, den tidigare butiksinnehavaren i Malingsbo samt ett par boende påpekar att livsmedelsgrossisternas villkor för landsbygdsbutikerna har försämrats. Flera menar att grossisternas intresse för landsbygdsbutikernas överlevnad är högst begränsat. I vissa fall hävdas det att landsbygdsbutikerna kan köpa vissa varor till lägre pris hos lågprisbutiker i tätorterna än direkt från grossisterna. Även om det inte kommer att göras någon fördjupad analys av livsmedelsgrossisternas roll i denna rapport kan det konstateras att landsbygdsbutikernas villkor hos leverantörerna har blivit sämre.

Behov av en butik i byn

"Ett sånt här litet samhälle kan inte bära en butik, det ska man inte ens fundera över" – boende i Vintjärn.

"...vi får väl vara glad att vi får ha posten kvar. För den kommer varje dag..." - boende i Vintjärn

"Det skulle betyda allt, om vi hade en liten affär här" – boende i Malingsbo

Borlänge kommun har genomfört enkätundersökningar i byarna på landsbygden i kommunen som handlar om hur byarna ser på sin framtid och vilka behov de ser att byn har. Enkäterna har skickats ut till byutvecklingsgrupper eller motsvarande vilka har ansvarat för att enkäterna har fyllts i och skickats in till kommunen. Således har det varit upp till byutvecklingsgruppen att diskutera dessa frågor med invånarna i byarna. I Idkerberget har man i denna enkät framfört att man saknar en livsmedelsbutik. Man menar att en butik skulle ge färre bilresor, bättre förutsättningar för de äldre att bo kvar men även gynna barnfamiljerna.

De i intervjuerna som uttryckt någon åsikt kring behovet av en butik i denna delstudies tre byar menar att en butik inte är någon stor fråga. Två av de barnfamiljer som intervjuats har flyttat dit efter att butiken lade ner. Att

det inte fanns någon butik i byn de flyttade till var inte särskilt negativt då man prioriterade andra saker högre, såsom natur och omgivningar, kollektivtrafik, närhet till föräldrar/svärföräldrar etc. Det är få av de boende i studien som har uttryckt någon större saknad av butiken av livsmedelsförsörjningskäl. Det finns en acceptans för att det är svårt att driva en butik under de förutsättningar som råder. På den punkten skiljer sig svaret i Borlänge kommuns enkät från mina intervjuer. Frågan är alltså vad som ligger i den saknad som man gett uttryck för i Borlänge kommuns enkät. Här menar jag att svaren i min studie ger uttryck för en dubbelhet. Visst vill man gärna ha en butik i byn, främst av sociala skäl, men få är beredda att betala högre priser och erbjudas ett mindre sortiment, vilket det sannolikt skulle bli för en butik i Idkerberget jämfört med större livsmedelsbutiker inne i Borlänge tätort.

En invånare som var väldigt köptrogen på den tiden butiken fanns menar att det inte längre är intressant med ett mindre sortiment som lokala butiker kan erbjuda. På den tiden hade de små barn och då blev det "bara korb och makaroner" men med vuxna barn har de andra matvanor med råvaror som kanske inte skulle kunna erbjudas i en lokal butik. Många av de intervjuade nämner också att de är prismedvetna och att de inte skulle handla i en lokal butik om priserna var för höga. Helst ska de ligga i närheten av prisnivån i butikerna inne i närmaste större tätort, annars skulle det mest handla om kompletteringsköp, exempelvis dagstidningar och mjölk. Det tycks som att man gärna skulle ha en lokal butik, med ett bra sortiment och samma låga priser som i butikerna i närbelägna större tätorter. Få tror dock att det är realistiskt att en sådan butik någonsin skulle kunna existera i byn.

Förändrade inköpsvanor

Flera av de intervjuade kommenterar att inköpsvanorna hos dem själva eller hos andra har förändrats under de senaste 10-15 åren. De flesta av de som arbetar gör detta i en närbelägen större tätort och är därmed vana vid en annan rörlighet än de som arbetade i byn. De allra flesta som bor på landsbygden idag, och särskilt de som flyttar dit idag, har bil. För dessa människor är det inga större uppoffringar att göra sina inköp i närbelägen större tätort. Många kommenterar också att såväl priser som sortiment är mer tilltalande i de större butikerna. Så förutom att invånarna blivit färre i de tre byarna är det tydligt att nya inköpsvanor har etablerats. Denna utveckling, beskriver flera av de intervjuade, är parallell med framväxten av "köplador", dvs. butiker med stort sortiment i kombination med låga priser.

Flera av de intervjuade säger också att de inte är intresserade av en lokal butik om den har väsentligt högre priser och sämre sortiment.

Sammanfattande analys

När de intervjuade talar om butiksnedläggningen beskrivs inköp av livsmedel som ett mindre problem. Betydligt viktigare var andra funktioner som butiken hade; som mötesplats i byn, butiksföreståndaren som informationsförmedlare (av viss men inte all information) och butiken som trygghet för de äldre i byn (butiksföreståndaren visste om vilka som brukade handla dagligdags och kunde slå larm ifall de uteblev en dag eller två). Alltfler bybor föredrog tätorternas lågprisbutiker vilket bidrog till att den lokala butiken fick lägga ned. Efter nedläggningen har livsmedelsförsörjningen lösts relativt smidigt för invånarna. De som inte har möjlighet att åka och handla själv får hjälp av släkt eller grannar. Butikens övriga funktioner har dock inte ersatts vilket de flesta av de intervjuade upplever som negativt för byn.

Slutsatser

Det är två samhällsförändringar som varit särskilt viktiga för att förstå butiksnedläggningarnas sammanhang. Den ena gäller nedgången i arbetstillfällen i de tre byarna och den andra den ökade rörligheten i samhället där vi idag reser längre sträckor än tidigare. Det finns dock vissa specifika skillnader mellan de tre byarna som därefter diskuteras. Frågeställningarna besvaras utifrån denna analys vilket leder fram till svaret på den grundläggande frågan, dvs. om byn dör när den sista butiken lägger ned.

En vikande arbetsmarknad

De tre byarna har gemensamt att de under främst 1970-talet har tappat många arbetstillfällen i byn. Detta som en konsekvens av att det dominerande bolaget på byn lade ner verksamheten, eller som i Malingsbo rationaliserat bort stora delar av de sysselsatta. Den negativa befolkningsutvecklingen har alltså sin början långt innan butikerna lade ner. De intervjuade beskriver att föreningsliv och annat engagemang successivt har blivit mindre omfattande och i flera avseenden helt avsaknande i byarna. Butiksnedläggningen kan ses som ett av flera symptom på en negativ utveckling i byarna. Om denna negativa utveckling kommer att fortsätta och vad den slutligen kommer att resultera i får framtiden utvisa. Få hus har rivits eller står tomma. Flera hus i Vintjärn och Malingsbo har dock övergått från permanentboenden till fritidsboenden. Så länge byar ligger bra till i förhållande till större städer eller tätorter och upplevs erbjuda

attraktiva värden så kanske det är det värsta som kan hända en by – att den blir en fritidshusby.

Bilen – på gott och ont

I ett längre tidsperspektiv är det tydligt att byinvånarnas rörlighet har ökat, vilket är på både gott och ont. På gott, därför att bilen har möjliggjort för människor att bo kvar i dessa byar trots att det finns väldigt få som har sin sysselsättning i byn, utan pendlar till närliggande större tätort. Utan bilen hade inte detta varit möjligt. Samtidigt har just denna ökande rörlighet möjliggjort en koncentration av en rad olika verksamheter på färre platser dit människor kan ta sig med bil. I de tre fallstudieområdena har detta illustrerats tydligast i och med butiksnedläggningarna men också inom föreningsliv och andra typer av aktiviteter. Under första delen av förra seklet hade byinvånarna inte möjlighet att ta del av utbud utanför den egna byn. Det har man idag. Därför har alltfler byinvånare kommit att välja att handla i en större butik med lägre priser, att gå studiecirkel eller låta sina barn utöva olika aktiviteter i en större tätort i närheten. På så sätt blir utbudet bättre för byinvånarna men med ett större avstånd till det. En annan konsekvens, på minussidan för byn, är att folk- och föreningslivet i byn därmed blir mindre omfattande, då allt färre verksamheter som byinvånarna nyttjar är lokaliserade i byn.

Skillnader mellan byarna

Det finns vissa specifika skillnader mellan de tre byarna, vilket påverkat att utvecklingen skiljer sig något åt trots att den har många gemensamma drag. Idkerberget har ett mycket bättre geografiskt läge än Vintjärn och Malingsbo. Idkerberget ligger längs med – om än några kilometer från – ett kommunikationstråk mellan Ludvika och Borlänge inom rimligt pendlingsavstånd från båda orterna. Det är sannolikt ett tungt skäl till att det går så många bussar till Borlänge och Ludvika från Idkerberget (åtta turer om dagen till båda städerna). Vägen från Falun via Svärdsjö till Vintjärn fortsätter sedan till Svartnäs, en by i ungefär samma storlek som Vintjärn, för att sedan passera länsgränsen till Gävleborg och så småningom Ockelbo. Det handlar inte om någon större kommunikationsled. I den bemärkelsen har vägen till Vintjärn till viss del karaktären av återvändsgränd vilket inte är fallet med vägen till Idkerberget. Vintjärn saknar helt kollektivtrafik, bortsett från skolskjutsar som går en gång om dagen till Svärdsjö och två åt motsatt håll. Malingsbo ligger precis som Vintjärn mot en länsgräns, i detta fall mot Västmanlands och Örebro län. Dessa tre län möts några kilometer från Malingsbo. Precis som Vintjärn saknar Malingsbo kollektivtrafik

utöver skolskjuts, vilken går från Malingsbo till Ludvika en gång om dagen och åt motsatt riktning två gånger om dagen. Kollektivtrafikförbindelser kan underlätta logistiken särskilt för barnfamiljer. Det gäller inte bara transporter till och från skolan (vilket alla tre byar har i olika stor utsträckning) men även transporter som sker på fritiden, till vänner eller för att ta sig till olika fritidssysselsättningar som man utövar i en närbelägen tätort.

Idkerberget har fem gånger så många invånare som Vintjärn och dubbelt så många invånare som Malingsbo. Noterbart i sammanhanget är dock att butiken i Vintjärn lade ner fyra år senare än butiken i Idkerberget och sex år senare än butiken i Malingsbo. Vintjärn och Malingsbo har mött en utveckling där flera permanentus har blivit fritidshus, en utveckling som Idkerberget inte alls mött. Idkerberget är också den enda byn som fortfarande har kvar en skola och utöver det en fritidsgård. Vidare har man hemtjänstpersonal anställda i byn, vilket såväl Malingsbo som Vintjärn saknar. Malingsbo har en camping, ett rehabiliteringscenter och ett pensionat. Vintjärn saknar "synliga" verksamheter.⁷ Ett större befolkningsunderlag ger möjligheter att upprätthålla en viss offentlig service vilket syns tydligt i Idkerberget.

Delstudiens frågeställningar

De frågeställningar som ställdes upp i första delen av delstudien besvaras här utifrån intervjumaterialet.

- Hur har de boende i byarna hanterat butiksnedläggningen och dess konsekvenser för byn?

De intervjuade har gett en fullständigt samstämmig bild av butikens sociala betydelse för byn. Livsmedelsförsörjning är inte tillnärmelsevis en lika stor fråga för de boende. Butikens sociala roll i byn har heller inte ersatts på något annat sätt. De flesta av de intervjuade menar att butiksnedläggningen var förställd då kundunderlaget i deras by är för litet för att en butik ska vara lönsam. I ingen av byarna har det gjorts några större räddningsaktioner för den lokala butiken. Det finns en tydlig skillnad mellan dem som bott länge i byn och dem som flyttat in under senare år där de senare har små eller inga förväntningar på lokal service. Att butiken fick lägga ned, trots en något större befolkningsutveckling i Idkerberget än i de andra byarna, beror sannolikt även på ändrade inköpsvanor. Även om befolkningsunderlaget är större i Idker-

---

⁷ Med detta avses verksamheter som syns, i någon mån en publik verksamhet. Det finns personer i Vintjärn som driver egna företag, exempelvis arbetar en person som översättare.

berget så är det många som föredrar att göra huvuddelen av sina inköp i lågprisbutiker i närbelägna tätorter.

- Hur har man löst sin livsmedelsförsörjning och upplever man att denna nya lösning är mer besvärlig än tidigare?

Det är tydligt att livsmedelsförsörjningen inte är någon stor fråga i de tre fallstudieområdena. Man har löst den på olika sätt. Många boende på landsbygden har en eller ibland till och med två bilar i hushållet och man ser ingen större uppoffring i att åka en eller ett par mil för att handla. Att inte längre kunna göra mindre kompletteringsinköp kräver en bättre planering men det beskrivs mer som en vanesak än ett problem. Även de flesta äldre, även de utan bil, tycks ha ordnat sin livsmedelsförsörjning på ett tillfredsställande sätt. Några får hjälp av familjen, andra av grannar och ytterligare några av kommunen. I ett fall fanns ett pensionärspar som övervägde flytt på grund av butiksnedläggningen. Det fanns dock flera skäl till att man önskade göra denna flytt, såsom att snöskottning samt hus- och trädgårdsskötsel börjar bli alltför betungande på grund av försämrad hälsa. Någon av de intervjuade trodde att de äldre flyttade från sina hus i byn till någon form av särskilt boende tidigare än innan butiken la ner. Men även om gränsen för de äldre, där de väljer att flytta från sina hus på grund av att livsmedelsförsörjningen blir för betungande, skulle ha förflyttats något har detta gjort mycket lite avtryck i de tre byarna. Det är viktigt att vara medveten om att det bara är de som bor i byarna som fått komma till tals i denna delstudie. De som eventuellt väljer bort att flytta till dessa byar för att där inte finns någon butik är inte tillfrågade. Om de finns och hur många de i så fall är går inte att säga något om utifrån denna studie. Det viktiga för denna studie är inte att de intervjuade har valt att bo på en plats trots att där inte finns någon butik, för det ligger i sakens natur. De har intervjuats just i egenskapen av boende i dessa byar som har förlorat sin sista butik. Det intressanta är hur de resonerar kring behovet av en butik.

- Vad mer påverkar befolkningsutvecklingen, utöver nedläggningen av den sista butiken?

Både det geografiska läget och befolkningens storlek tycks påverka befolkningsutvecklingen. En alltför liten befolkning kan inte utgöra underlag vare sig för en butik eller för offentlig service. Idkerberget är den by som uppvisar bäst utveckling avseende befolkningen. Idkerberget är också den by som har skolan kvar. Flera av de intervjuade

har också lyft skolans betydelse för att kunna attrahera barnfamiljer. Likaså är det orimligt att upprätthålla någon vettig kollektivtrafik om det geografiska läget är alltför perifert, långt från länets större kommunikationsleder, om inte befolkningsunderlaget är relativt stort. Det går inte att utifrån intervjumaterialet bedöma hur stor betydelse kollektivtrafiken har för en bys utveckling men flera har nämnt den goda kollektivtrafiken i Idkerberget som något mycket positivt. Flera av de intervjuade i Vintjärn och Malingsbo tycker att det är synd, eller ett problem att bostadshus omvandlas till fritidsboenden. Att det blir fler fritidshus kan ses som ett symptom på en negativ utveckling och samtidigt också bidra till den. Det finns dock också boende som inte har något emot denna utveckling.

Den lokala butikens dilemma

Flera av de intervjuade har resonerat om utvecklingen i byn som en del i en större samhällsutveckling, oftast i negativa ordalag. Att det var bättre förr har inte uttalats rent ut men är ändå budskapet i deras beskrivningar av utvecklingen. Detta gäller flera områden; sammanhållningen i byn var bättre, föreningslivet var mer aktivt, byborna kände till varandra bättre etc. De äldre byborna – som bott i sin by i många år och som starkare än yngre åldersgrupper ger uttryck för denna negativa syn på utvecklingen – är givetvis en del av och har varit med och skapat denna utveckling. Ingen av de intervjuade reflekterar dock över sin egen roll i denna utveckling eller att den går att påverka. I fokus för denna delstudie är landsbygdsbutikerna och detta fenomen – att man tycker en sak och i många fall inte handlar efter detta – är särskilt tydligt när man tittar på konsumtionsmönster i relation till den lokala butiken. Flera av de intervjuade har gett sitt fulla moraliska stöd till den lokala butiken. Man har uttryckt sin uppskattning över att ha tillgång till en butik på byn, butiksinnehavarens flexibilitet och inte minst butikens och butiksinnehavarens sociala betydelse. Ändå har flera bybor valt att i stor utsträckning handla i större butiker i centralorten, som har ett större sortiment och lägre priser. Man vill ha den lokala butiken kvar men agerar ändå på ett sätt som bidrar till att den får en sämre lönsamhet, och på sikt har tvingats lägga ned. Det finns en dubbelhet i detta handlande där den lokala butikens förtjänster (som invånarna i byarna beskriver den) inte är kopplad till dess lönsamhet. Butikens lönsamhet ligger i livsmedelsförsörjningen, men där erbjuder de lokala butikerna i bästa fall ett begränsat och i sämsta fall direkt dåligt sortiment. Problemet ligger i att butikens lönsamhet är kopplad till den delen av verksamheten som uppskattas minst och att den delen av verksamheten som uppskattas mest

inte ger någon (direkt) lönsamhet alls, utan mer eller mindre bygger på byinvånarnas välvilja (att handla i butiken trots mindre sortiment till högre priser).

Dör byn om den sista butiken lägger ned?

Ingenting i intervjumaterialet pekar på att byn dör när sista butiken lägger ned. Snarare är det så att sista butiken lägger ner för att befolkningen i byn blir mindre. Den bild som ges av de intervjuade är att butiksnedläggningen har varit ett symptom på en negativ befolkningsutveckling snarare än att den i sig gett upphov till en negativ befolkningsutveckling. En annan stor orsak till butiksnedläggningen som de intervjuade tar upp är ändrade inköpsvanor, som en följd av en ökad utpendling från byn till större tätorter i närheten i kombination med en ökning av större livsmedelsbutiker i orterna dit utpendlingen går, vilket har sänkt köptroheten i den lokala butiken. För dem som pendlar till en tätort där det finns större butiker med lägre priser blir det ingen reskostnad utan inköpen kan göras i samband med resor till och från arbetet.

Sammantaget tycks all utveckling, om det så gäller föreningsliv, befolkningsutveckling eller utvecklingen för lokala butiker, gå åt samma håll i de tre byarna. Ett minskat föreningsliv, en negativ befolkningsutveckling och butiksnedläggningen tycks vara delar av en större samhällsutveckling, och det är en utveckling som i få avseenden tycks gynna landsbygden. Trots det väljer människor att bo på landsbygden och i de tre byar som ingått i denna studie. För även om utvecklingen ur flera avseenden varit negativ beskrivs alla tre dessa platser i mycket positiva ord, när de beskrivs som platser att bo på.

Referenser

- Clifford, Nicholas & Valentine, Gill (red.) (2003). *Key methods in geography*. London: SAGE.
- Dunderberg, Gösta (1987). *Malingsbo. De blåa bergens land*. Söderbärke: G. Dunderberg.
- Götlind, Anna & Kåks, Helena (red.) (2001). *Vid gruva och hytta. Människor och vardagsliv i Vintjärn och på Åg*. Falun: Dalarnas forskningsråd.

Intervjuer

- Jan-Erik Hassel, handläggare på Länsstyrelsen i Dalarna.
- Kent Johansson, handläggare på Länsstyrelsen i Dalarna.

Göran Forsén, mentor för lanthandlare.
Karin Almqvist Perers, ansvarig för landsbygdsfrågor i Falu kommun.
Anna Tägtström Visconti, ansvarig för landsbygdsfrågor i Borlänge kommun.
Bengt Norrlén, ansvarig för landsbygdsfrågor i Smedjebackens kommun.
Sylvia Åkerberg Netzel, boende i Idkerberget.
Susanne Bergstrand, boende i Idkerberget.
Morgan Roth, boende i Idkerberget.
Pelle Dalkvist, boende i Idkerberget.
Lisbet Dalkvist, boende i Idkerberget.
Ove Hagberg, boende i Idkerberget.
Karin Söderström, boende i Idkerberget.
Gunvor Gärdskog, boende i Idkerberget.
Marianne Andersson, boende i Malingsbo.
Sigon Andersson, boende i Malingsbo.
Mikael Strömberg, boende i Malingsbo.
Inga Andersson, boende i Malingsbo.
Tore Andersson, boende i Malingsbo.
Björn Åslund, boende i Malingsbo.
Rolf Långström, boende i Malingsbo.
Lennart Sundström, ordförande i Vintjärns intresseförening
Jean Francois Loise, boende i Vintjärn.
Gunnar Pettersson, boende i Vintjärn.
Ann-Kristin Sandlund, boende i Vintjärn.
Petter Hansson, boende i Vintjärn.

Bilaga 1. Intervjuformulär – boende

Personen

1. Ålder?
2. Sysselsättning?
  - a) Var?
3. Familjesituation?
4. Har du några åtaganden i byn/bygden?
5. Åtaganden utanför byn/bygden (politiska uppdrag eller dylikt)?
6. Hur länge har du bott här?
  - a) När flyttade du hit?
  - b) Hur kom det sig att du flyttade hit?
  - c) Var har du tidigare bott?
  - d) Hur skiljer det sig att bo här mot att bo där?
7. Beskriv en vanlig vecka för hushållet (logistik/rörelsemönster).
  - a) Bilinnehav?

Platsen

1. Hur upplever du att bo här?
2. Hur är befolkningssammansättningen (avseende åldrar, etnicitet, infödda-inflyttare, förvärvsarbetare-pensionärer etc.)?
3. Finns föreningar, i så fall vilka?
4. Hur ser befolkningsutvecklingen ut i byn?
5. Är det någon omsättning i befolkningen?
  - a) Vilka flyttar in?
  - b) Vilka flyttar ut?
6. Finns det bygemenskap och i så fall hur ser den ut?
  - a) Vilka ingår och vilka ingår inte i bygemenskapen?

Butiken

1. Vad fyllde butiken för funktion?
  - a) Har den funktionen ersatts här i byn, och i så fall hur?
2. Hur mycket och vad handlade ni i butiken?
3. Varför tror du att butiken la ner?
4. Gjordes det några insatser för att rädda butiken, i så fall vilka?
  - a) Gjordes insatser utanför byn för att rädda butiken (kommun, länsstyrelsen)?
5. Hur påverkades livet i byn när butiken la ner?
  - a) Var det olika för olika invånare i byn?
  - b) Bilburna/icke-bilburna?

6. Vad har hänt sedan butiken lade ner?
  - a) Träffas invånarna lika ofta (har det sociala samspelet påverkats)?
  - b) Har antalet invånare påverkats?
  - c) Upplever du att/vet du om det är svårare att sälja ett hus i byn sedan butiken lade ner?
  - d) Har befolkningssammansättningen förändrats?
    - i) Vad kan det bero på (svårare att klara sig utan bil)?
7. Vad skulle en nyetablering av en butik betyda för dig/er (hushållet)?
  - a) Vad tror du skulle behövas för att driva en butik idag?
  - b) För andra i byn, tror du?
  - c) Vilken service/utbud önskar du att en butik skulle ha (och som är rimlig)?
  - d) Hur mycket skulle ni handla där om priserna är högre?

Bilaga 2. Intervjuformulär – kommunala landsbygdsutvecklare

Personen

1. Var/hur bor du (landsbygd/tätort)?
2. Hur länge har du arbetat med landsbygdsfrågor?
3. Hur kommer det sig att du arbetar med landsbygdsfrågor?
4. Varför tror du att det behövs en särskild inriktning mot landsbygdsutveckling på kommunen?
5. Har du några åtaganden vid sidan av din tjänst (engagerad i intresseförening eller dylikt)?

Kommunen

1. Hur förhåller sig kommunen till landsbygden (är det ett problemområde, tillgång)?
2. Finns det någon spänning mellan tätort/landsbygd?
3. Vad är inställningen från kommunens sida till landsbygdsbutiker?
4. Vad tror du det blir för konsekvenser vid en nedläggning av sista butiken i en by?
5. Vilka stöd finns från kommunalt håll till landsbygdsbutiker?
6. I Falun har flera butiker lagts ned de senaste åren (ex. Vintjärn, Sägmyra, Svartnäs), tror du att Falun är särskilt drabbat av butiksnedläggningar?
  - a. Om så, varför?
  - b. Har kommunens engagemang förändrats?
  - c. Har kommunens stöd till landsbygdsbutiker förändrats?

Platsen

1. Beskriv Vintjärn / Idkerberget.
  - a. Hur är det att bo där, tror du?
2. Hur är befolkningssammansättningen (avseende åldrar, etnicitet, infödda-inflyttare, förvärvsarbetare-pensionärer etc.)?
3. Hur ser befolkningsutvecklingen ut i byn?
4. Är det någon omsättning i befolkningen?
  - a. Vilka flyttar in?
  - b. Vilka flyttar ut?
5. Finns föreningar, i så fall vilka?
6. Finns det bygemenskap och i så fall hur ser den ut?
  - a. Vilka ingår och vilka ingår inte i bygemenskapen?

Butiksnedläggning

1. Vilka diskussioner hade ni när nedläggningshotet kom upp?
  - a. med butiken?
  - b. med "byn" (vilka i så fall?)?
2. Vad fyllde butiken för funktion?
  - a. Har den funktionen ersatts här i byn, och i så fall hur?
3. Hur mycket och vad handlade ni i butiken?
4. Varför tror du att butiken la ner?
5. Hur påverkades livet i byn när butiken la ner?
  - a. Var det olika för olika invånare i byn?
  - b. Bilburna/icke-bilburna?
6. Vad har hänt sedan butiken lade ner?
  - a. Träffas invånarna lika ofta (har det sociala samspelet påverkats)?
  - b. Har antalet invånare påverkats?
  - c. Upplever du att/vet du om det är svårare att sälja ett hus i byn sedan butiken lade ner?
  - d. Har befolkningsammansättningen förändrats?
    - i. Vad kan det bero på (svårare att klara sig utan bil)?
7. Var kommunen aktiva i att rädda butiken?
8. Vad har hänt i Vintjärn/Sågmyra/Svartnäs alt. Idkerberget (finns fler nedlagda butiker?) sedan butiken lade ner?
  - a. Finns skillnader mellan olika byar du känner till där sista butiken lagts ned?
  - b. Är det någon annan service i byn som lagts ned/kommit till efter butiken lagts ned?
  - c. Har relationen mellan byn och kommunen påverkats och i så fall hur (ex. invånarna besvikna på kommunen)?

Erik Westholm

Slutsatser om lanthandelns betydelse

Vi har nu ifrån två olika utgångspunkter studerat lanthandelns betydelse för befolkningsutvecklingen. Den delstudie som byggde på en demografisk analys visade inget tydligt samband mellan butiksnedläggning och befolkningsutveckling. När den sista butiken lägger ner så får det ingen märkbar effekt på befolkningsutvecklingen. Istället tycks det vara befolkningsutvecklingen som styr: när befolkningen inom butikens upptagningsområde minskar så leder det till att butiken får svårigheter att överleva. Stängningen av butiken tycks inte vara en enskild olycka som sedan får effekter utan är snarare en del av en mer allmän tillbakagång. Ofta sker stängningen i flera steg. Butiken stängs men öppnar igen inom något eller några år. Till slut blir ändå i de flesta fall befolkningsunderlaget så litet så att det inte går att driva butiken vidare på kommersiell basis.

Den andra delstudien, som bygger på intervjuer, ger viktig kompletterande kunskap. Den visar att när butiken lägger ner så har varuförsörjningen redan tagit nya vägar. Invånare som pendlar handlar i tätorten, de som har bil handlar hellre i större köpcentra osv. När byns butik lägger ner så är den således redan reducerad till ett komplement till annan handel för de flesta invånarna. Köptroheten avtar med en gradvis nedgång i sortimentet samtidigt som större livsmedelsbutiker med ett allt bredare sortiment etableras i tätorterna. Till slut är butiken i byn mest en möjlighet att komplettera basvaror som tar slut eller glömdes bort vid inköp i tätorten.

Vi måste alltså se nedläggningen av landsbygdens butiker som en del av en mer allmän tillbakagång som ofta omfattar både arbetsplatser, befolkning, föreningsliv och övrig kommersiell och offentlig service. Hur ska det statliga ekonomiska stödet till butikerna betraktas i det perspektivet? I första hand är det ett sätt att flytta butiksnedläggningen till ett senare

tillfälle. Butiksstödet kan knappast rädda en landsbygd som är i allmän tillbakagång.

Ett annat viktigt resultat av intervjustudien är att landsbygdsbutiken har en annan funktion än den som handlar om varuförsörjning. Den är ofta den sista offentliga lokalen som är tillgänglig till vardags. När butiken har stängt så finns det ingen naturlig träffpunkt där man stöter ihop med andra människor. Därefter måste det sociala livet i mycket högre grad arrangeras; t ex som aktiviteter i bystuga eller som privata tillställningar. Intervjuerna indikerar att detta är en stor förändring; från en by eller en bygd där umgänge och informationsutbyte sker dagligdags till en bygd som i princip bara utgörs av privata bostäder.

Framför allt för dem som är äldre och inte har regelbundna ärenden till tätorten och för dem som inte har bil är detta en stor förändring. För många är besöket i butiken det enda regelbundna sociala utbytet. För byn eller bygden är det också en stor skillnad att informationsutbytet mellan invånarna och de sociala relationerna minskar i ett steg.

Är butiksstödet viktigt? Vår studie är inte tillräckligt omfattande för att dra slutsatser om värdet av att behålla butiksstödet. Det kan finnas många skäl till att ha kvar det även om det inte har en direkt påverkan på befolkningsutvecklingen. Om stödet kan medverka till att butiken blir kvar längre så har det en välfärdsfunktion; det medverkar till att även de som inte har tillgång till tätortens service kan besöka en butik och välja sina varor. Den sociala betydelsen av ha en butik som fungerar som träffpunkt och centrum för informationsutbyte kan också vara viktig.

Kan butiksstödet vara till nackdel? Man kan tänka sig att det skulle kunna hindra att andra lösningar provas. Man kan visst tänka sig att det finns andra lösningar på varuförsörjningen till en by. Det är i första hand att butiken drivs gemensamt på ideell basis eller att den drivs som en bisyssla tillsammans med andra verksamheter. Det kan vara t ex en kafé-rörelse, ett jordbruksföretag eller egentligen vilken aktivitet som helst som bygger på att det finns någon lokalt närvarande som har någon tid att använda till butiken. Här kan det behövas en insats för att reda ut möjligheterna och att initiera ett samlat agerande från byborna. Det som är deras långsiktiga intresse (att butiken ska överleva) måste kanske organiseras fram via de kortsiktiga ramarna. Det finns exempel på butiker som drivs i kooperativ form (som i Skattungbyn). För att detta ska kunna bli vanligare så fordras emellertid dels ett betydande engagemang från byinvånarna och dels att grossisterna accepterar att köra ut små varuvolymer över stora avstånd. Det är idag ett påtagligt hinder för landsbygdshandeln. Kanske skulle det i vissa fall vara effektivare eller t o m nödvändigt att subventio-

nera grossistledet för att säkra leveranserna till små butiker långt ifrån större tätorter. Avslutningsvis så finns det alltså en rad frågor som behöver prövas närmare för att kunna värdera butiksstödet.

Tidigare arbetsrapporter:

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2000:1- 2006:13**, se www.framtidsstudier.se.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:1**
Nahum, Ruth-Aida, *Child Health and Family Income. Physical and Psychosocial Health*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:2**
Nahum, Ruth-Aida, *Labour Supply Response to Spousal Sickness Absence*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:3**
Brännström, Lars, *Making their mark. Disentangling the Effects of Neighbourhood and School Environments on Educational Achievement*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:4**
Lindh, Thomas & Urban Lundberg, *Predicaments in the futures of aging democracies*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:5**
Ryan, Paul, *Has the youth labour market deteriorated in recent decades? Evidence from developed countries*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:6**
Baroni, Elisa, *Pension Systems and Pension Reform in an Aging Society. An Introduction to Innthe Debate*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:7**
Amcoff, Jan, *Regionförstoring – idé, mätproblem och framtidsutsikter*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:8**
Johansson, Mats & Katarina Katz, *Wage differences between women and men in Sweden – the impact of skill mismatch*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:9**
Alm, Susanne, *Det effektiva samhället eller det goda livet? Svenska framtidsstudier om arbetsliv och fritid från 1970- till 1990-tal*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:10**
Sevilla, Jaypee, *Age structure and productivity growth*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:11**
Sevilla, Jaypee, *Fertility and relative cohort size*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:12**
Steedman, Hilary, *Adapting to Globalised Product and Labour Markets*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:13**
Bäckman, Olof & Anders Nilsson, *Childhood Poverty and Labour Market Exclusion*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2007:14**
Dahlgren, Göran & Margaret Whitehead, *Policies and strategies to promote social equity in health*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:1**
Westholm, Erik & Cecilia Waldenström, *Kunskap om landsbygden. Dags för en ny agenda!*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:2**
Gartell, Marie, Jans, Ann-Christin & Helena Persson, *The importance of education for the reallocation of labor. Evidence from Swedish linked employer-employee data 1986-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:3**
Strömblad, Per & Gunnar Myrberg, *Urban Inequality and Political Recruitment Networks*.
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:4**
Forsell, Charlotte, Hallberg, Daniel, Lindh, Thomas & Gustav Öberg, *Intergenerational public and private sector redistribution in Sweden 2003*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:5**
Andersson, Jenny, *The Future Landscape*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:6**
Alm, Susanne, *Social nedåtrörlighet mellan generationer*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:7**
Stenlås, Niklas, *Technology, National Identity and the State: Rise and Decline of a Small State's Military-Industrial Complex*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:8**
Larsson, Jakob, *Den öppna samordningsmetoden. EU:s samordningsmetod av medlemsländernas välfärdssystem*

- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:9**
Bergmark, Åke & Olof Bäckman, *Socialbidragstagandets mönster – en studie av varaktighet och utträden under 2000-talet*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:9**
Bergmark, Åke & Olof Bäckman, *Socialbidragstagandets mönster – en studie av varaktighet och utträden under 2000-talet*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:10**
Kap, Hrvoje, *Education and citizenship in the knowledge society – towards the comparative study of national systems of education*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:11**
Zamac, Jovan, Hallberg, Daniel & Thomas Lindh, *Low fertility and long run growth in an economy with a large public sector*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:12**
Bäckman, Olof & Anders Nilsson, *Det andra utanförskapet? Om social exkludering på landsbygden*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:13**
Korpi, Martin, *Migration and Wage Inequality. Economic Effects of Migration to and within Sweden, 1993-2003*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:14**
Gartell, Marie, Jans, Ann-Christin & Helena Persson, *The importance of age for the reallocation of labor. Evidence from Swedish linked employer-employee data 1986-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2008:15**
Korpi, Martin, Clark, William A.V. & Bo Malmberg, *The Urban Hierarchy and Domestic Migration. The Interaction of Internal Migration, Disposable Income and the Cost of Living, Sweden 1993-2002*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:1**
Enström Öst, Cecilia, *The Effect of Parental Wealth on Tenure Choice. A study of family background and young adults housing situation*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:2**
Gartell, Marie, *Unemployment and subsequent earnings for Swedish college graduates. A study of scarring effects*
- **Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier; 2009:3**
Bergman, Ann & Jan Ch Karlsson, *Från shopping till sanningsserum. En typologi över förutsägelser*